



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ  
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

Η χρήση ευρετικών στη δικαστική διαδικασία: Σχέσεις μεταξύ  
Υποκειμενικών και Αντικειμενικών εκτιμήσεων.

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΟΥ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ(1550-139)**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΑΛΕΓΙΑΝΝΑΚΗ ΑΜΑΡΥΛΛΙΣ- ΧΡΥΣΗ,  
ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΓΝΩΣΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2023



## Φύλο Εξέτασης

1. Επόπτης:

Βαθμός:

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Δεύτερος βαθμολογητής:

Βαθμός:

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός:

Ο συγγραφέας Χατζόπουλος Αθανάσιος βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή: Χατζόπουλος Αθανάσιος

Ημερομηνία: 1/9/2023

## Περιεχόμενα

Περίληψη.....	7
Abstract.....	9
Α' Μέρος.....	11
1. Θεωρητικό Υπόβαθρο.....	11
1.1 Ευρετικές.....	11
1.1.1 Ορισμός.....	11
1.1.2 Πλαίσιο εκδήλωσης.....	13
1.2 Λήψη Απόφασης.....	14
1.2.1 Διαδικασία Λήψης Απόφασης.....	14
1.2.2 Μοντέλα Λήψης Αποφάσεων.....	15
1.2.3 Μορφές Λήψης Αποφάσεων.....	16
1.3 Οι Γνωστικές Μεροληψίες κατά τη διάρκεια λήψης Δικαστικών Αποφάσεων.....	17
1.3.1 Η χρήση των Ευρετικών στις Δικαστικές Αποφάσεις.....	19
1.3.2 Ευρετικές που χρησιμοποιούνται από τους Δικαστές.....	20
1.4 Διαθέσιμα εργαλεία μέτρησης των ευρετικών στους Δικαστές.....	23
1.5 Λογική της παρούσας έρευνας, στόχοι και υποθέσεις.....	27
Β' Μέρος.....	29
2. Μέθοδος.....	29
2.1 Συμμετέχοντες/ουσες.....	29
2.2 Εργαλεία.....	29
2.2.1 Ερωτηματολόγιο Χρήσης Ευρετικών κατά τη Δικαστική Διαδικασία (ΕΧΕΔΔ).....	30
2.2.2 Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού.....	31
2.3 Διαδικασία.....	32
Γ' Μέρος.....	34
3. Αποτελέσματα.....	34
3.1 Ανάλυση δεικτών Εγκυρότητας και Αξιοπιστίας του ΕΧΕΔΔ.....	34
3.2 Περιγραφικά Στοιχεία.....	37
3.3 Δείκτες συσχέτισης μεταξύ των γνωστικών έργων.....	39

3.4 Επίδραση των διατομικών μεταβλητών στις επιδόσεις του δείγματος.....	40
Δ' Μέρος.....	42
4. Συζήτηση.....	42
4.1 Οι απαντήσεις των δικαστών στο ΕΧΕΔΔ και ο έλεγχος των ψυχομετρικών χαρακτηριστικών του ερωτηματολογίου.....	42
4.2 Οι απαντήσεις των δικαστών στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού.....	47
4.3 Σύγκριση μεταξύ Υποκειμενικών και Αντικειμενικών Εκτιμήσεων.....	48
5. Συμπεράσματα, περιορισμοί της έρευνας και μελλοντικά βήματα .....	52
5.1 Συμπεράσματα της έρευνας.....	52
5.2 Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για μελλοντικά βήματα.....	52
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	55
Παράρτημα .....	62



## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι ευρετικές είναι σύντομοι τρόποι σκέψης οι οποίοι βασίζονται στη διαισθητική σκέψη και χρησιμοποιούνται ευρέως καθημερινά προκειμένου να ληφθούν αποφάσεις εν τάχει και επιτυγχάνοντας γνωστική οικονομία. Ένας σημαντικός τομέας στον οποίο η λήψη αποφάσεων παίζει καθοριστικό ρόλο είναι ο δικαστικός κλάδος. Για τον λόγο αυτό, κατασκευάστηκε το Ερωτηματολόγιο Χρήσης Ευρετικών κατά τη Δικαστική Διαδικασία (EXEΔΔ), το οποίο χορηγήθηκε σε 52 δικαστές ( $N = 20$  άνδρες, ΜΟ ηλικίας = 45.50 έτη, ΤΑ = 8.10, εύρος = 31 έτη έως 63 έτη) από διάφορα Πρωτοδικεία και Εφετεία όλης της Ελλάδος. Στη συνέχεια, ακολούθησε η Αντικειμενική εκτίμηση της χρήσης ευρετικών με τα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού (CRT). Ο πρώτος σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν ο ψυχομετρικός έλεγχος του Ερωτηματολογίου Χρήσης Ευρετικών κατά τη Δικαστική Διαδικασία (EXEΔΔ). Ο δεύτερος αφορούσε τη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ των υποκειμενικών αναφορών στο EXEΔΔ και της επίδοσης σε αντικειμενικά έργα που εγείρουν τον διαισθητικό τρόπο σκέψης. Τέλος, τρίτος σκοπός της έρευνας ήταν ο έλεγχος επίδρασης των δημογραφικών χαρακτηριστικών στην επίδοση των δικαστών στις μετρήσεις για τον μη αναλυτικό τρόπο σκέψης. Τα αποτελέσματα από την παραγοντική ανάλυση του EXEΔΔ ανέδειξαν τέσσερις παράγοντες με υψηλή αξιοπιστία (Προσφορότητα, Προκατάληψη Επιβεβαίωσης, Διαισθητική Στατιστική Συχνότητα, Αγκύρωση με σημείο αναφοράς τα στοιχεία ή τους άλλους). Επιπλέον, οι δικαστές κάνουν χρήση των ευρετικών τρόπων σκέψης όπως φάνηκε από τις αντικειμενικές μετρήσεις του γνωστικού αναστοχασμού, ωστόσο δεν έχουν την ενημερότητα αναφορικά με τη συχνότητα χρήσης συγκεκριμένων ευρετικών όπως φάνηκε από την απουσία σημαντικών συσχετίσεων με τις υποκειμενικές αναφορές στο EXEΔΔ. Τέλος, πραγματοποιήθηκε πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA), με ανεξάρτητες μεταβλητές τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και τα έτη εμπειρίας από την άσκηση του επαγγέλματος και εξαρτημένες μεταβλητές τις βαθμολογίες

στους παράγοντες του ΕΧΕΔΔ, χωρίς ωστόσο να προκύψει στατιστικώς σημαντικό αποτέλεσμα. Συμπερασματικά, το μικρό μέγεθος του δείγματος είναι ένα από τα βασικότερα μειονεκτήματα της παρούσας έρευνας, το οποίο εγείρει επιφυλάξεις αναφορικά με τη γενικευσιμότητα των αποτελεσμάτων. Επίσης, κρίνοντας από την χαμηλή αναφορά ευρετικών από τους δικαστικούς, ενδεχομένως τα ερωτηματολόγια αυτο-αναφοράς να μην αποτελούν κατάλληλη μέθοδο για τη μέτρηση των ευρετικών στους δικαστές καθώς εγείρουν απαντήσεις κοινωνικής επιθυμητότητας. Παρόλα αυτά, η ενημερότητα των δικαστικών λειτουργιών γύρω από την ύπαρξη διαφορετικών ειδών ευρετικών στο στάδιο σχηματισμού της δικανικής κρίσης, όπως φάνηκε από τις διαστάσεις του ΕΧΕΔΔ που προέκυψαν, υποστηρίζει ταυτόχρονα την ψυχομετρική αξία του εργαλείου αλλά και την ανάγκη για περισσότερη έρευνα στο πεδίο.

**Λέξεις-κλειδιά:** ευρετικές, λήψη δικαστικών αποφάσεων, γνωστικά σφάλματα.



## ABSTRACT

Heuristics, characterized as concise cognitive shortcuts grounded in intuitive reasoning, constitute a pivotal element of everyday decision-making, contributing to swift judgments and cognitive efficiency. The judicial domain, marked by its intricate decision-making processes, stands as a crucial arena where the utilization of heuristics holds paramount significance. To this end, we developed the Judicial Heuristics Assessment Questionnaire (JHAQ) and administered it to 52 judges, comprising 20 males, with an average age of 45.50 years ( $SD = 8.10$ , range = 31 to 63 years), drawn from diverse Courts of First Instance and Appeal Courts across Greece. Subsequently, we employed the Cognitive Reflection Test (CRT) to objectively assess the application of heuristics. This research encompasses three primary objectives: first, to establish the psychometric reliability of the JHAQ; second, to explore the associations between judges' self-reported use of heuristics, as gauged by the JHAQ, and their performance in tasks necessitating intuitive thinking; and finally, to examine the impact of demographic characteristics on judicial performance within the realm of non-analytical thinking. Our findings from the Factor Analysis of the JHAQ unveiled four distinct factors exhibiting high reliability, namely, Availability, Confirmation Bias, Intuitive Statistical Frequency, and Anchoring in relation to data or external sources. Moreover, the empirical data underscored the prevalence of heuristic thinking among judges, as evidenced by objective cognitive reflection assessments. Nevertheless, a notable divergence was observed, as judges exhibited limited awareness regarding the consistency of their application of specific heuristics, as indicated by the absence of significant correlations between self-reported JHAQ responses and objective cognitive measures. Furthermore, a Multivariate Analysis of Variance (MANOVA) was conducted to investigate the potential influence of demographic variables and years of professional experience on judges' JHAQ scores, yielding statistically non significant outcomes. In conclusion, it is imperative to acknowledge the limitations imposed by the relatively small sample size, which necessitates caution when generalizing the study's findings. Additionally, the discrepancy between judges' self-reported heuristics usage and objective measures suggests the potential influence of social desirability bias in self-report questionnaires. Nonetheless, the identification of distinct heuristic dimensions within the JHAQ underscores its psychometric validity and emphasizes the need for further exploration in this domain.

**Key-words:** heuristics, judicial decision-making, cognitive errors.

## Α' ΜΕΡΟΣ

### 1. Θεωρητικό υπόβαθρο

#### 1.1 Ευρετικές

##### 1.1.1 Ορισμός

Στην καθημερινότητά μας, προκειμένου να αναλογιστούμε γρήγορα και να καταλήξουμε σε ένα άμεσα και γρήγορο σε ένα συμπέρασμα, κάνουμε χρήση των ευρετικών. Ο όρος ευρετική, προέρχεται από το αρχαιοελληνικό ρήμα εύρισκω και χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον νομπελίστα στα οικονομικά Herbert Alexander Simon, στο έργο του «*Empirical explorations of the logic theory machine: a case study in heuristic*» το 1957 (Newell et al., 1957). Στο έργο των Newell και συνεργατών (1957), οι ευρετικές αναφέρονται ως σύντομοι τρόποι σκέψης που εξοικονομούν χρόνο και νοητική ενέργεια και οδηγούν σε κάποιο ασφαλές αποτέλεσμα, παραβλέποντας τις πολύπλοκες διαδικασίες που είναι απαραίτητες για τη λήψη μίας απόφασης.

Παρά την αρχική τους αναφορά από τον Simon (1957), οι ευρετικές μελετήθηκαν πιο διεξοδικά τη δεκαετία του 1970 και 1980 από τους θεωρητικούς του κλάδου, Tversky και Kahneman. Σύμφωνα με τους Tversky και Kahneman (1974), οι ευρετικές είναι σύντομοι και απλοί εμπειρικοί κανόνες της σκέψης που χρησιμοποιούμε υπό συνθήκες αβεβαιότητας. Όσον αφορά την εγκυρότητά τους, υποστηρίχτηκε ότι γενικά είναι χρήσιμες στην καθημερινότητά μας, ωστόσο μπορεί όμως να καταστούν παραπλανητικές αφού η άκριτη χρήση τους οδηγεί σε συστηματικά και επαναλαμβανόμενα γνωστικά σφάλματα (Tversky & Kahneman, 1974). Όπως προκύπτει από τη χρήση των ευρετικών και τα επακόλουθα γνωστικά σφάλματα, ο συλλογισμένος οδηγείται σε λανθασμένες κρίσεις, οι οποίες ονομάστηκαν «προκαταλήψεις». Πρόκειται για πλάνες ή λάθη στην συλλογιστική του ατόμου που συνδέονται με τις ευρετικές με σχέση αιτίου - αποτελέσματος (Gigerenzer, 1991). Στο βιβλίο «*Judgment under uncertainty:*

*Heuristics and Biases*» που εκδόθηκε το 1982 από τους Tversky και συνεργάτες, προστέθηκαν περισσότερα στοιχεία στην προσπάθεια ορισμού των ευρετικών. Ειδικότερα, οι συγγραφείς υποστήριξαν ότι οι άνθρωποι παίρνουν αποφάσεις ενώ δεν είναι σίγουροι για τα ισχύοντα δεδομένα και γι' αυτό τον λόγο κάνουν χρήση των ευρετικών, οι οποίες καλύπτουν με διαισθητική αντίληψη την απουσία γνώσης. Μάλιστα, στο βιβλίο γίνεται αναφορά παραδειγμάτων χρήσης του διαισθητικού τρόπου σκέψης στην καθημερινή ζωή και παρουσιάζεται μία σειρά από 20 βινιέτες<sup>1</sup>, που οδηγούν σε σφάλματα προκατάληψης. Έτσι, κατάφεραν να αναδείξουν το αποτέλεσμα της χρήσης των ευρετικών κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Tversky et al., 1982).

Η «περιορισμένη λογική» όπως έγινε γνωστή από τον Simon (1955), απαντά στον περιορισμένο γνωστικό χώρο που μπορούν να διαθέσουν τα άτομα για συγκράτηση και επεξεργασία πληροφοριών κάθε φορά εξαιτίας της περατότητας του γνωστικού χώρου. Το τελευταίο σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες όπως η χρονική πίεση και ο βαθμός δυσκολίας κάθε γνωστικού έργου, ωθούν τους ανθρώπους στη χρήση ευρετικών προκειμένου να ληφθούν γρηγορότερες αποφάσεις, αλλά παράλληλα με κάποιο ποσοστό ακρίβειας και όχι τυχαία (Simon, 1955). Παρά το σημαντικό ποσοστό αστάθειας, προκειμένου να πάρουν μία απόφαση οι άνθρωποι κάνουν χρήση κάποιας μεθόδου από τις ευρετικές. Συνεπώς, παίρνουν μία απόφαση, χρησιμοποιώντας αφενός έναν απλουστευμένο σκέψης ο οποίος, όμως, τους επιτρέπει να ενσωματώνουν όλες τις πληροφορίες που έχουν στη διάθεσή τους τη δεδομένη στιγμή (Kahneman & Tversky, 1972).

---

<sup>1</sup>Ιστορίες για άτομα, καταστάσεις και δομές που μπορούν να κάνουν αναφορά σε σημαντικά σημεία στη μελέτη αντιλήψεων, πεποιθήσεων και στάσεων (Barter&Renold, 1999).

### 1.1.2 Πλαίσιο Εκδήλωσης

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι ευρετικές είναι διαισθητικές σκέψεις, οι οποίες χρησιμοποιούνται χάριν ευκολίας και παρά το γεγονός ότι μερικές φορές οδηγούν σε σωστά συμπεράσματα, το να βασιστεί κανείς για τη λήψη αποφάσεων αποκλειστικά σε αυτές είναι δυνατό να οδηγήσει σε αβέβαια και επισφαλή συμπεράσματα. Στο βιβλίο του «*Thinking fast and slow*» (2011) ο Kahneman διαχωρίζει σε δύο τα συστήματα σκέψης (Σύστημα 1 και Σύστημα 2) με βάση την ανάλυση και εμβάθυνση που παρατηρείται στη σκέψη.

- **Σύστημα 1:** πρόκειται για άμεση και αβίαστη λειτουργία της σκέψης που επιτελείται με λίγη ή καθόλου προσπάθεια και χωρίς την αίσθηση ελέγχου της διαδικασίας παραγωγής των συλλογισμών. Αφορά την υποσυνείδητη επεξεργασία.
- **Σύστημα 2:** αφορά την επεξεργασία περίπλοκων και επίπονων νοητικών δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων πολύπλοκων συλλογισμών. Η λειτουργία του είναι πιο αργή και τα αποτελέσματά του λιγότερο αβίασιμα. Προκύπτει έπειτα από συνειδητή συλλογιστική προσπάθεια (Farmer & Matlin, 2019).

Σύμφωνα με τον Kahneman (2011), όταν σκεφτόμαστε τον εαυτό μας να συλλογίζεται, φανταζόμαστε την ύπαρξη μόνο του Συστήματος 2, αγνοώντας τις αυθόρμητες σκέψεις και τα επακόλουθα συναισθήματα που προκύπτουν. Ακόμη, παρουσιάζεται μία σχέση αναλογίας μεταξύ των δύο συστημάτων, αφού οι εντυπώσεις και τα συναισθήματα τα οποία προκύπτουν από το Σύστημα 1 χωρίς προσπάθεια είναι απόρροια των ρητών αποφάσεων του Συστήματος 2 (Kahneman, 2011).

## 1.2 Λήψη Απόφασης

Η λήψη απόφασης, αφορά τη γνωστική λειτουργία των ανθρώπων όταν πρόκειται να επιλέξουν ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες επιλογές. Πρόκειται, δηλαδή, για τη διαδικασία με την οποία μία επιλογή προκρίνεται από τις άλλες και ορίζεται από το ίδιο το άτομο ως η καλύτερη μεταξύ άλλων (Baron, 1994). Οι επιλογές αυτές ποικίλλουν μεταξύ τους και διαχωρίζονται ανάλογα με το αντικείμενο για το οποίο πρόκειται να ληφθεί η απόφαση και τις συνθήκες που το πλαισιώνουν. Κατά συνέπεια μπορούν να αφορούν το ίδιο το άτομο και τις συνεπακόλουθες ενέργειες του ή τους άλλους. Ακόμη, οι αποφάσεις μπορεί να αφορούν ενέργειες στο άμεσο παρόν ή στο εγγύς μέλλον. Τέλος, οι αποφάσεις μπορεί να αφορούν μόνο το ίδιο το άτομο ή να λαμβάνονται συλλογικά και να αφορούν μία ολόκληρη ομάδα, αναλόγως το πλαίσιο αναφοράς. Ωστόσο, ακόμα και σε περιπτώσεις συλλογικής απόφασης, η διαδικασία λήψης της απόφασης που πραγματοποιείται από το άτομο, επηρεάζεται άμεσα ή έμμεσα από τις σκέψεις και τη στάση των ατόμων της ομάδας (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011). Η αναγκαιότητα μελέτης της λήψης αποφάσεων κρίνεται σημαντική, προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι γνωστικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα αλλά και να καταστεί δυνατή μία στοιχειώδης προβλεπτικότητα όσον αφορά αποφάσεις κάτω υπό συγκεκριμένες περιστάσεις (Carroll & Johnson, 1990).

### 1.2.1 Διαδικασία Λήψης Απόφασης

Σύμφωνα με τους Anderson et al. (2012), η λήψη αποφάσεων αποτελεί μέρος της επίλυσης προβλημάτων. Συνεπώς, προκειμένου να επιλυθεί ένα πρόβλημα, προϋποτίθεται η λήψη μίας απόφασης. Σύμφωνα με τους Anderson et al. (2012) η ποσοτική προσέγγιση λήψης

αποφάσεων για καίρια προβλήματα των οποίων οι αποφάσεις θα έχουν αντίκτυπο στη ζωή του ατόμου ακολουθεί την εξής διαδικασία:

- Αρχικά, κρίνεται απαραίτητο να οριστεί το πρόβλημα με σκοπό την οριοθέτησή του και τη διαλεύκανση της γνωστικής πορείας προς τη λύση του.
- Έπειτα, το άτομο μέσω της ιδεοθύελλας κατευθύνεται προς την εξεύρεση των εναλλακτικών που υπάρχουν για τη λύση του προβλήματος.
- Στη συνέχεια, προσδιορίζει τα κριτήρια προκειμένου να μπορέσει να αξιολογήσει όλες τις πιθανές εναλλακτικές λύσεις
- Ακολουθεί η αυτούσια αξιολόγηση των εναλλακτικών επιλογών
- Στο στάδιο αυτό το άτομο κάνει την επιλογή της καλύτερης εναλλακτικής λύσης, έπειτα από γνωστική ανασυγκρότηση
- Αργότερα επέρχεται η εφαρμογή της λύσης που έχει επιλεγεί από το άτομο
- Τέλος, το άτομο αξιολογεί το αποτέλεσμα και ελέγχει εάν η απόφαση που έλαβε ήταν σωστή με βάση τη γνωστική ακολουθία που προηγήθηκε (Anderson et al., 2012).

### 1.2.2 Μοντέλα Λήψης Αποφάσεων

Σύμφωνα με την Κωσταρίδου-Ευκλείδη (2011), όταν το άτομο καλείται να πάρει μία απόφαση μεταξύ δύο εναλλακτικών στις οποίες υπάρχουν διακριτά θετικά χαρακτηριστικά υπερ της μίας και αρνητικά κατά της άλλης, τότε η λήψη της απόφασης είναι μια ιδιαίτερα εύκολη και σύντομη υπόθεση. Όμως, στον ανθρωπιστικό χώρο, οι αποφάσεις συνήθως είναι περισσότερο σύνθετες και πολύπλοκες και αφορούν εναλλακτικές με μεικτά χαρακτηριστικά.

Τα μοντέλα λήψης αποφάσεων προσπαθούν να αποτυπώσουν τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται τα άτομα τις καταστάσεις αβεβαιότητας και τον τρόπο με τον οποίο καταλήγουν σε μία τελική απόφαση.

Συνεπώς, προκύπτουν δύο είδη μοντέλων: το κανονιστικό, το οποίο λειτουργεί με βάση μία ακολουθία αρχών που ορίζουν την ορθότητα μίας απόφασης, και το δεοντολογικό, με βάση το οποίο υπάρχουν κάποιες σταθερές αξίες οι οποίες ορίζουν ποια είναι η βέλτιστη απόφαση. Το κανονιστικό μοντέλο στηρίζεται στην αρχή του ωφελμισμού και έχει ως απώτερο σκοπό το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα τόσο για το άτομο, όσο και για τους υπόλοιπους ανθρώπους. ο συνειρμός που ακολουθείται κατά βάση είναι ποσοτικός (Αντωνίου, 2016). Από την άλλη πλευρά, το δεοντολογικό μοντέλο στηρίζεται στον καντιανισμό, σύμφωνα με τον οποίο οι αποφάσεις βασίζονται στις ηθικές αρχές, οι οποίες είναι καθολικές και αφορούν το καθήκον και όχι τα συναισθήματα ή τον χαρακτήρα του ατόμου (Αντωνίου, 2016).

### 1.2.3 Μορφές Λήψης Αποφάσεων

Οι αποφάσεις διαχωρίζονται με βάση την ακολουθούμενη γνωστική ανάλυση που αποτελεί μέρος της γνωστικής επεξεργασίας. Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Anderson et al. (2012) η διαδικασία λήψης απόφασης χωρίζεται σε ποσοτική και ποιοτική, ανάλογα με την ανάλυση που έχει ακολουθηθεί αντίστοιχα. Η ποιοτική ανάλυση, χρησιμοποιείται κυρίως σε προβλήματα της καθημερινότητας χωρίς μεγάλο βαθμό δυσκολίας και αφορά αποφάσεις που λαμβάνονται με βάση τη διαίσθηση και την προηγούμενη εμπειρία. Από την άλλη πλευρά, το ποσοτικό μοντέλο αφορά στην επίλυση σύνθετων προβλημάτων μεγαλύτερης δυσκολίας και στη διαδικασία επίλυσης του προβλήματος ακολουθείται αφαιρετική σκέψη. Σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει εξαρχής καταγραφή των δεδομένων και οι στόχοι ορίζονται με σαφήνεια,



αφού ληφθούν οι κατάλληλοι περιορισμοί και εκπληρωθούν οι «ποσοτικές μέθοδοι». Παρόλο που ο διαχωρισμός είναι διακριτός, εάν υπάρχει η γνώση εκ μέρους του αρμόδιου για τη λήψη της απόφασης και η ευχέρεια εκ μέρους των περιστάσεων, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ένα μεικτό σύστημα ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης (Anderson et al., 2012).

### 1.3 Οι Γνωστικές Μεροληψίες κατά τη διάρκεια λήψης Δικαστικών Αποφάσεων

Όπως έχει ήδη γίνει αντιληπτό, η λήψη αποφάσεων χρησιμοποιείται συνεχώς από τα άτομα ως μέρος της επίλυσης προβλημάτων που συναντώνται συνεχώς σε διάφορες πτυχές της καθημερινότητας. Ωστόσο, η λήψη αποφάσεων αποτελεί μέρος της καθημερινότητας σε κάποιους συγκεκριμένους επαγγελματικούς κλάδους. Οι πρωτοπόροι στη μελέτη λήψης αποφάσεων στο εφαρμοσμένο πεδίο της επαγγελματικής δραστηριότητας προέρχονται από τον κλάδο των οικονομικών. Πρόκειται για τους Daniel Kahneman και Amos Tversky, ονόματα τα οποία συναντώνται συχνά στη βιβλιογραφία και μάλιστα το 2002 ο πρώτος έλαβε τιμητικό βραβείο Νόμπελ στα οικονομικά για τη συνεισφορά του πάνω στον τομέα της λήψης αποφάσεων (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011). Μεταξύ άλλων, διερευνήθηκε η εκτεταμένη χρήση της λήψης αποφάσεων πάνω στους κλάδους των οικονομικών, της νομικής, της ιατρικής και των πολιτικών επιστημών (Gilovich et al., 2002). Ακόμη, σημαντική πρόοδος σημειώθηκε στον τρόπο λήψης αποφάσεων και στους παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις στους τομείς της Ψυχολογίας και της Κοινωνιολογίας (Mosier & Fischer, 2011) αλλά και στη Στατιστική, τη Φιλοσοφία και την Εκπαίδευση (Schoenfeld, 2011).

Στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, συναντάμε αρκετές μελέτες που διενεργήθηκαν πάνω σε ιατρικό προσωπικό προκειμένου να εξαχθούν δεδομένα για τις αποφάσεις που

λαμβάνονται από το ιατρικό προσωπικό και τη χρήση ευρετικών κατά τη διάρκεια λήψης αυτών (Hershberger et al., 1994· Ogdie et al., 2012). Η λήψη αποφάσεων σε ιατρικά πλαίσια κρίνεται σημαντική καθώς διακυβεύεται ένα από τα σημαντικότερα δικαιώματα, το δικαίωμα του ασθενούς στη ζωή. Με ανάλογο σκεπτικό, λοιπόν, πολύ σημαντική θα πρέπει να θεωρηθεί και η μελέτη της λήψης αποφάσεων σε δικανικά πλαίσια, όπου διακυβεύεται το θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία και πολλά άλλα δικαιώματα. Παρά το γεγονός ότι έχουν γίνει εκτεταμένες έρευνες στους υπόλοιπους κλάδους και ειδικά αυτόν της Ιατρικής, στον τομέα της νομικής επιστήμης η βιβλιογραφία παρουσιάζει ένα σημαντικό κενό. Το ερευνητικό κενό εντείνεται ακόμη περισσότερο στην περίπτωση του ελληνικού συστήματος απονομής δικαιοσύνης, καθότι δεν έχουν πραγματοποιηθεί ποτέ προηγουμένως παρόμοιες έρευνες. Αυτό, σε συνδυασμό με τις πιθανές διαφορές που παρουσιάζει το ελληνικό από το αγγλοσαξονικό δικαστικό σύστημα, αποκαλύπτουν την έλλειψη μελέτης της λήψης δικαστικών αποφάσεων.

Πιο συγκεκριμένα, οι δικαστές (δικαστές, εισαγγελείς, ένορκοι, κ.λπ.), όπως έχει φανεί από την αποκτηθείσα έρευνα στη χρήση ευρετικών από τους δικαστές (Dror & Rosenthal, 2008· Olaborede & Meintjes-Van der Walt, 2020), παρά την εκτεταμένη τους νομική κατάρτιση, φαίνεται να είναι επιρρεπείς στη γνωστική προκατάληψη όπως συμβαίνει και με τους υπόλοιπους κλάδους. Η γνωστική προκατάληψη, που ως λάθος οφειλόμενο σε χρήση ευρετικών, περιγράφεται συχνά στη βιβλιογραφία (Olaborede & Meintjes-Van der Walt, 2020) και εκφράζεται μέσω εσωτερικευμένων πεποιθήσεων και προδιαθέσεων, που επηρεάζουν την ανθρώπινη λογική και επιδρούν στην κρίση. Αυτά τα δεδομένα, εμφανίζονται κυρίως σε δικαστήρια της Ευρώπης και των ΗΠΑ, γεγονός που εγείρει έντονα την ανάγκη αναζήτησης των μηχανισμών λειτουργίας και τα μέτρα πρόληψης κατά της χρήσης ευρετικών και τη συνακόλουθη γνωστική προκατάληψη (Gravett, 2017).

### 1.3.1 Η χρήση των Ευρετικών στις Δικαστικές Αποφάσεις

Σε μία ιδανική συνθήκη δίκης, όλες οι μαρτυρίες και τα πειστήρια εξετάζονται διεξοδικά, αφού έχουν σταθμιστεί όλες οι σχετικές πληροφορίες. Ωστόσο, η ανθρώπινη γνωστική χωρητικότητα είναι συγκεκριμένη και δεν μπορεί να συγκεντρώσει όλο τον όγκο πληροφοριών που καλείται να επεξεργαστεί και να αξιολογήσει. Σε αυτές τις περιπτώσεις και ιδιαίτερα όταν αυτές οι πληροφορίες είναι διφορούμενες, η ανθρώπινη κρίση κάνει επίκληση στην ευρετική (Gravett, 2017). Η ευρετική δεν εμφανίζεται με τη μορφή κατηγορικής πρότασης, αλλά είναι περισσότερο έμμεση και παίρνει τη μορφή συναισθήματος ή εντύπωσης, ακριβώς όπως και σε απλές αποφάσεις της καθημερινότητας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η χρήση της ευρετικής βοηθά στην επιτάχυνση λήψης την απόφασης αλλά και στην επίλυση του προβλήματος με το οποίο είμαστε αντιμέτωποι. Όταν όμως πρόκειται για διφορούμενες κρίσεις ή ασαφή πλαίσια, οι ευρετικές μπορεί να οδηγήσουν σε συστηματικά σφάλματα προκατάληψης (Olaborode & Meintjes-Van der Walt, 2020).

Πολύ συχνά συναντάμε στη βιβλιογραφία τη χρήση των ευρετικών στο δικαστικό σύστημα με τη μορφή ρατσιστικών αντιλήψεων εναντίων συγκεκριμένων ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων (Lee, 2023). Ο ρατσισμός, αποτελεί μία έκφραση ευρετικού τρόπου σκέψης, αφού τα άτομα κρίνουν εκ των προτέρων τις περιστάσεις, βασιζόμενοι σε ένα αποκλειστικό χαρακτηριστικό κάποιου, το οποίο μπορεί να είναι το χρώμα του δέρματος, η φυλή, η εθνικότητα, το φύλο, η σεξουαλικότητα, κ.λπ. Για παράδειγμα, ο τρόπος λειτουργίας του ευρετικού τρόπου σκέψης της πλαισίωσης, εμφανίζει κοινά σημεία με ορισμένα στερεότυπα (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011). Αξίζει να αναφερθεί μία περίπτωση όπου το δικαστήριο έκανε χρήση ευρετικών κατά τη διάρκεια λήψης της απόφασης, με αποτέλεσμα η απόφαση να είναι λανθασμένη και να ανακληθεί αργότερα. Πρόκειται για την περίπτωση του Maurice Hastings, ο

ο οποίος ήταν Αφροαμερικανός που καταδικάστηκε το 1983 για την ανθρωποκτονία εκ προθέσεως της Roberta Wydermyer και δυο απόπειρες ανθρωποκτονίας από πρόθεση. Ο ίδιος υποστήριζε από την αρχή την αθωότητά του, όμως το δικαστήριο χωρίς να παρουσιάσει κάποιο αποδεικτικό στοιχείο για την ενοχή του, επέβαλε τη θανατική ποινή σε βάρος του. Έπειτα από μία πολύκροτη δίκη κατά τη διάρκεια της οποίας ένας από τους ενόρκους αυτοκτόνησε, ο Hastings κλήθηκε να παραστεί σε νέα δίκη το 1988 από την οποία κρίθηκε ένοχος και καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη χωρίς τη δυνατότητα αναίρεσης της απόφασης. Οι αντιδράσεις από το κοινό της δίκης του δεν εμφάνισαν μεγάλη ένταση παρά το άδικο του χαρακτήρα της, εξαιτίας της διάδοσης των ρατσιστικών πεποιθήσεων στο αμερικανικό δικαστικό σύστημα παλαιότερα. Το 2000 ο καταδικασθείς υπέβαλε το αίτημα στον εισαγγελέα για εξέταση DNA υλικού που είχε ληφθεί, το οποίο απορρίφθηκε. Τελικά, το 2021 κατάφερε να καταθέσει αίτημα επανεξέτασης στο DA's Conviction Integrity Unit, με απόφαση της οποίας κρίθηκε αθώος, αφού το DNA του δεν ταυτοποιήθηκε με αυτό που συλλέχθηκε από το θύμα. Αποφυλακίστηκε σε ηλικία 69 ετών, έχοντας εκτίσει 38 χρόνια στη φυλακή όντας καταδικασμένος χωρίς επαρκή στοιχεία εναντίον του και υπό το βάρος των ρατσιστικών αντιλήψεων του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Ο εισαγγελέας της κομητείας του Los Angeles, George Gascón χαρακτήρισε την καταδίκη του ως «τρομερή αδικία». Μάλιστα δήλωσε ότι «το δικαστικό σύστημα δεν είναι τέλειο και όταν μαθαίνουμε νέα στοιχεία που μας κάνουν να χάνουμε την εμπιστοσύνη σε μία καταδίκη, είναι υποχρέωσή μας να δράσουμε γρήγορα» («*Maurice Hastings: US man in prison for 38 years freed by new DNA evidence*», 2022).

### 1.3.2 Ευρετικές που χρησιμοποιούνται από τους Δικαστές

Έχοντας ήδη αναφερθεί διεξοδικά στη χρήση των ευρετικών στο δικαστικό σύστημα και αφού έχει διαφανεί η χρησιμότητα διερεύνησής τους, δημιουργείται το εύλογο ερώτημα, ποιες είναι οι ευρετικές που χρησιμοποιούνται συχνότερα από τους δικαστές. Μεταξύ άλλων μερικές από τις σημαντικότερες είναι οι εξής: ευρετική προσφορότητας, προκατάληψη επιβεβαίωσης, εγωκεντρική προκατάληψη, αγκύρωση, εκ των υστέρων προκατάληψη, πλαισίωση (Olaborede & Meintjes-Van der Walt, 2020) και προκατάληψη υπερβολικής αυτοπεποίθησης (Φιλιππίδης, 1993).

#### α) Ευρετική Προσφορότητας

Μια από τις συχνότερες ευρετικές που χρησιμοποιούν οι δικαστές αλλά και γενικότερα οι άνθρωποι είναι η ευρετική της προσφορότητας. Σύμφωνα με τους Tversky και Kahneman (1973), η ευρετική της προσφορότητας ορίζεται ως η αναλογία μεταξύ του τι είναι περισσότερο συχνό ή πιθανό να σκεφτεί κάποιος, σε σχέση με το τι είναι πιο εύκολο να σκεφτεί. Εν άλλους λόγους, η πιθανότητα να σκεφτεί κάποιος κάτι κρίνεται από την ευκολία (ή τη δυσκολία) που θα συναντήσει στην προσπάθεια του να το ανασύρει από τη μνήμη του. Η ευρετική της προσφορότητας συναντάται με σχετικά υψηλή συχνότητα στη λήψη καθημερινών αποφάσεων και μπορεί να έχει θεμιτά αποτελέσματα όταν πρόκειται για απλοϊκά και μη διφορούμενα προβλήματα εξαιτίας της ευκολίας πρόσβασης στα περιεχόμενα της μνήμης (Farmer & Matlin, 2019). Ωστόσο, η χρήση της σε καίριες αποφάσεις μπορεί να καταστεί επικίνδυνη, εφόσον υπάρχουν πολλά ερεθίσματα που μπορούν να επηρεάσουν τη διαδικασία της ανάσυρσης. Επομένως, εφόσον υπάρχουν παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τη διαθεσιμότητα, υπάρχει περίπτωση να μειωθεί και η ακρίβεια στη λήψη της απόφασής μας (Farmer & Matlin, 2019).

## β) Προκατάληψη Επιβεβαίωσης

Στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν γίνεται λόγος για ευρετική, αλλά για την ίδια τη προκατάληψη. Σύμφωνα με τους Kahneman et al. (1982), οι ευρετικές και οι μεροληψίες είναι τα δύο γνωστικά συστατικά που συναποτελούν τις γνωστικές πλάνες. Κατά συνέπεια, θα μπορούσε να συμπεραθεί ότι οι ευρετικές και οι μεροληψίες συνδέονται μέσω μίας σχέσης αιτίου- αποτελέσματος. Όσον αφορά την προκατάληψη της επιβεβαίωσης, αυτή οφείλεται στην ιδιότητα της ανθρώπινης σκέψης να τείνει να επιβεβαιώσει ή να υποστηρίξει κάποια πληροφορία που έχει συλλάβει με οποιονδήποτε τρόπο και όχι να τη διαψεύσει (Wason, 1968). Ωστόσο, όπως προέκυψε από έρευνες που ακολούθησαν, όταν πρόκειται για επιλογή ανάμεσα σε δύο κατευθύνσεις, οι άνθρωποι επιλέγουν το μονοπάτι εκείνο που είναι περισσότερο πιθανό να επαληθεύσει την ιδιότητα που τους ενδιαφέρει, παρά εκείνο που αναμένεται ότι δεν έχει αυτή τη δυνατότητα. Αυτή η ιδιότητα της προκατάληψης επιβεβαίωσης ονομάστηκε «δοκιμή θετικής υπόθεσης» (Klayman & Ha, 1987).

## γ) Αγκύρωση

Όπως και η ευρετική της προσφορότητας, έτσι κι η ευρετική της αγκύρωσης βρίσκει μεγάλη πρακτική εφαρμογή στην καθημερινότητά μας και μερικές φορές μπορεί να αποβεί χρήσιμη. Πιο συγκεκριμένα ως ευρετική της αγκύρωσης ορίζεται η έναρξη της διαδικασίας συλλογισμού από ένα σημείο, το οποίο ορίζεται ως σημείο αγκύρωσης, ενώ οι μετέπειτα τροποποιήσεις διενεργούνται με επίκεντρο αυτό το σημείο (Mussweiler et al., 2004). Η ευρετική της αγκύρωσης θεωρείται εξίσου αναποτελεσματική με τις άλλες ευρετικές, καθότι και στη συγκεκριμένη περίπτωση αποδεικνύεται ότι οι άνθρωποι δε λαμβάνουν υπόψη και άλλες εναλλακτικές, κάτι που τους καθιστά λιγότερο ευέλικτους. Το γεγονός ωστόσο να καθλώνονται

στο σημείο αγκύρωσης υπερβολικά, οδηγεί σε μεροληπτικό τρόπο σκέψης (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011).

#### δ) Υπερβεβαιότητα

Όπως έχει ήδη αποδειχτεί από τις ευρετικές που περιγράφηκαν παραπάνω, οι άνθρωποι υποπίπτουν σε διάφορα είδη προκατάληψης κατά τη διάρκεια λήψης αποφάσεων. Με αφετηρία αυτά τα στοιχεία, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι ίδιοι δεν θα έπρεπε να είναι ιδιαίτερα επαναπαυμένοι με τις αποφάσεις που λαμβάνουν. Όμως σύμφωνα με τους Moore και Healy (2008), οι άνθρωποι συχνά είναι υπερβολικά σίγουροι για τις αποφάσεις που οι ίδιοι λαμβάνουν. Η ευρετική της υπερβολικής βεβαιότητας (ή υπερβεβαιότητας) δηλώνει ότι τα άτομα αξιολογούν την απόδοσή τους κατά τη λήψη αποφάσεων με υψηλότερο ποσοστό από ό, τι στην πραγματικότητα μπορούν να επιτύχουν, σύμφωνα με την απόδοσή τους στο γνωστικό έργο (Moore & Healy, 2008).

### 1.4 Διαθέσιμα εργαλεία μέτρησης των ευρετικών στους Δικαστές

Έχει ήδη αναφερθεί η ένδεια στη μελέτη των ευρετικών για τα δικανικά περιβάλλοντα, όπως μπορεί κανείς να παρατηρήσει από τη βιβλιογραφία. Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει κάποιο διαθέσιμο εργαλείο στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία που να μετράει την ύπαρξη ευρετικών κατά τη λήψη αποφάσεων σε δικαστές. Το μόνο εργαλείο που θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι εμφανίζει μία μερική συνάφεια είναι το Jurors Bias Scale (JBS, Myers et al., 1998).

Πρόκειται για ένα εργαλείο το οποίο μελετά τον ευρετικό τρόπο σκέψης και τις συνεπαγόμενες προκαταλήψεις στις δικαστικές αποφάσεις υπό το πρίσμα των ενόρκων, στο

σύστημα δικαιοσύνης των ΗΠΑ, όπου οι ένορκοι αποφασίζουν κυριαρχικά για την ενοχή ή μη του κατηγορουμένου. Πιο συγκεκριμένα, στόχος του εργαλείου είναι να αξιολογηθούν οι ατομικές διαφορές στην προκατάληψη μεταξύ των ενόρκων. Στην έρευνα τους, οι Myers και συν. (1998) κατάφεραν να ολοκληρώσουν τη δειγματοληψία σε 221 άτομα με εύρος βαθμολογίας στο ερωτηματολόγιο από 39 έως 66 (Μέσος Όρος = 50.88, Τυπική Απόκλιση = 7.01). Η Κλίμακα Προκατάληψης Ενόρκων (JBS) αποτελείται από 17 ερωτήματα που απαντώνται σε μία 7βαθμη κλίμακα Likert. Τα 8 από αυτά αντικατοπτρίζουν τις προσδοκίες πριν τη δίκη ότι οι κατηγορούμενοι γενικά έχουν διαπράξει τα εγκλήματα για τα οποία κατηγορούνται και τα άλλα 9 φανερώνουν την αξία που αποδίδεται από αυτούς στην καταδίκη και τον σωφρονισμό. Προκειμένου να εξεταστεί η συγκλίνουσα ή αποκλίνουσα εγκυρότητα χορηγήθηκε για την εξέταση της κοινωνικής επιθυμίας το Crowne-Marlowe Social Desirability Scale (SDS, 1964) όπου βρέθηκε στατιστικά μη σημαντικό αποτέλεσμα, για τον έλεγχο της νοημοσύνης το Internal-External Locus of Control Scale (IELCS, Rotter, 1966), για την πίστη σε ένα δίκαιο κόσμο το The Belief in a Just World Scale (BJW, Rubin & Peplau, 1975), και για τον αυταρχισμό το Thurstone Attitudes Toward Capital Punishment Scale (Myers et al., 1998; Worthy et al., 1964).

Στο πείραμα επικύρωσης που πραγματοποιήθηκε, χρησιμοποιήθηκαν ως ένορκοι, φοιτητές οι οποίοι εκτέθηκαν σε τρεις δοκιμαστικές παρουσιάσεις σε εργαστηριακό περιβάλλον. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα θέματα που ταξινομήθηκαν ως μεροληπτικά δίωξης ήταν πιο επιρρεπή σε καταδίκες και υιοθετήθηκε ένα λιγότερο αυστηρό πρότυπο εύλογης αμφιβολίας. Σε μία δεύτερη μελέτη, οι ένορκοι που συμμετείχαν παρακολούθησαν δυο μαγνητοσκοπημένες εικονικές δίκες μέσα στην αίθουσα του δικαστηρίου. Για τους συμμετέχοντες με προκατάληψη δίωξης, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα να υποστηρίξουν ότι ο



κατηγορούμενος διέπραξε όντως το έγκλημα και εξέδωσαν υψηλότερο ποσοστό ετυμηγοριών ενοχής σε αντίθεση με άτομα με προκατάληψη υπεράσπισης για μία από τις δύο δίκες. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι βαθμολογίες του JBS δεν συνδέονταν με όλα τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων, αλλά εμφάνισαν υψηλή συσχέτιση με τις πολιτικές απόψεις του καθενός. Η κατηγοριοποίηση σε πολιτικές ιδεολογίες έγινε έπειτα από αυτό-αναφορά των υποκειμένων και εν τέλει φάνηκε ότι οι Φιλελεύθεροι βαθμολογούνται ως περισσότερο μεροληπτικοί από τους μετριοπαθείς ή τους Συντηρητικούς (Kassin & Wrightsman, 1983).

Παρακάτω παρουσιάζονται μερικά παραδείγματα από τις ερωτήσεις που περιλαμβάνονται στην

### **Κλίμακα Προκατάληψης Ενόρκων:**

#### **-Κατηγορούσα αρχή**

- Αν κάποιος ύποπτος προσπαθήσει να διαφύγει από την αστυνομία, τότε πιθανώς έχει διαπράξει το έγκλημα
- Αν το σώμα ενόρκων παραπέμψει κάποιον σε δίκη, τότε πιθανότατα διέπραξε το έγκλημα
- Οι ελαφρυντικές περιστάσεις δεν θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη - αν ένα άτομο διέπραξε το έγκλημα, τότε πρέπει να τιμωρηθεί

#### **-Συμπληρωματικές ερωτήσεις**

- Οι διορισμένοι δικαστές είναι πιο ικανοί από τους εκλεγμένους δικαστές
- Οι περισσότεροι πολιτικοί είναι τόσο ειλικρινείς όσο είναι ανθρωπίνως δυνατό
- Κάποιοι νόμοι είναι φτιαγμένοι για να παραβιάζονται

#### **-Υπεράσπιση**

- Τα στοιχεία κατά περίπτωση είναι πολύ ανίσχυρα για να χρησιμοποιηθούν στο δικαστήριο
- Πάρα πολλοί άνθρωποι είναι αθώοι και αδίκως έχουν φυλακισθεί
- Εάν ένας κατηγορούμενος διαπράξει ένα έγκλημα χωρίς θύματα, όπως η χαρτοπαιξία ή η κατοχή μαριχουάνας, δεν θα έπρεπε ποτέ να καταδικαστεί (Kassin & Wrightsman, 1983).

Συνεπώς, η Κλίμακα Προκατάληψης Ενόρκων (JBS) είναι ένα γενικά αξιόπιστο και έγκυρο όργανο αυτοαναφοράς όσον αφορά τη μέτρηση των ατομικών διαφορών μεταξύ των ενόρκων. Ομοίως, δημιουργήθηκε η Κλίμακα Προκατάληψης Αξιολόγησης Εγκληματολογικών Αποδεικτικών Στοιχείων (FEEBS) που αξιολογεί την προκαταρκτική προκατάληψη για ιατροδικαστικά στοιχεία (Smith & Bull, 2012). Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο αποτελείται από 10 στοιχεία που ομαδοποιούνται σε δύο επιμέρους παράγοντες. Τα στοιχεία που φόρτιζαν στον παράγοντα 1 αντιπροσώπευαν το 34,06% της διακύμανσης και ερμηνεύτηκαν ως πεποιθήσεις «δίωξης» σχετικά με την ιατροδικαστική επιστήμη, καθώς αυτές οι δηλώσεις αντανakλούσαν μια μη ρεαλιστική πίστη στην ικανότητα της ιατροδικαστικής επιστήμης να αναγνωρίσει ένα ένοχο άτομο. Τα στοιχεία που φόρτιζαν στον παράγοντα 2 αντίστοιχα, αντιπροσώπευαν το 13,92% της διακύμανσης και ήταν εκείνες οι πεποιθήσεις που αντιπροσώπευαν μη ρεαλιστικές προσδοκίες για την παρουσίαση αποδεικτικών ιατροδικαστικών στοιχείων σε όλες τις ποινικές υποθέσεις (Smith & Bull, 2012). Ωστόσο, στην παρούσα μελέτη επιχειρείται η εξέταση της χρήσης ευρετικών στους δικαστές, οπότε κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία ενός νέου εργαλείου, το οποίο θα χρησιμοποιηθεί για τη μέτρηση της χρήσης των ευρετικών από τους δικαστές κατά τη διάρκεια λήψης αποφάσεων.

## 1.5 Λογική της παρούσας έρευνας, στόχοι και υποθέσεις

Η παρούσα μελέτη ερευνά την αναφερόμενη συχνότητα χρήσης των Ευρετικών κατά τη λήψη αποφάσεων από δικαστές και τη σχέση με τη χρήση του Διαισθητικού Συστήματος (Σύστημα 1) ή του Αναλυτικού Συστήματος (Σύστημα 2) για την επιλογή των αποφάσεων αυτών. Βασικός σκοπός της έρευνας είναι να εξεταστεί κατά πόσο συγκλίνουν οι αναφορές των δικαστών για τη χρήση των ευρετικών κατά τη λήψη δικαστικών αποφάσεων με τις επιδόσεις σε αντικειμενικά γνωστικά έργα που διεγείρουν τον διαισθητικό τρόπο σκέψης.

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το συγκεκριμένο βιβλιογραφικό κενό, κρίθηκε απαραίτητη η δημιουργία ενός ερωτηματολογίου που θα καλύψει το πρώτο σκέλος της έρευνας, το οποίο είναι η υποκειμενική μέτρηση των ευρετικών στους δικαστές. Για αυτό τον λόγο δομήθηκε το «**Ερωτηματολόγιο Χρήσης Ευρετικών κατά τη Δικαστική Διαδικασία (EXEΔΔ)**». Πιο συγκεκριμένα το EXXΕΔΔ αξιολογεί τη συχνότητα χρήσης τεσσάρων ευρετικών, οι οποίες παρουσιάζουν περισσότερο συχνή χρήση από τους δικαστές. Αυτές οι ευρετικές είναι μεταξύ άλλων η ευρετική προσφορότητας, προκατάληψη επιβεβαίωσης, αγκύρωση (Olaborede & Meintjes-Van der Walt, 2020) και υπερβεβαιότητα (Berger, 2013). Κατά συνέπεια, η Υπόθεση 1 προέβλεπε, κατά τον έλεγχο δομικής εγκυρότητας του εργαλείου, την εξαγωγή τεσσάρων παραγόντων, έναν για κάθε ευρετικό τρόπο σκέψης, κατά τον ψυχομετρικό έλεγχο του EXEΔΔ (**Υπόθεση 1**). Προχωρώντας στη δεύτερη ερευνητική υπόθεση, αναμενόταν ότι θα προκύψουν συσχετίσεις μεταξύ των βαθμολογιών στους παράγοντες, καθώς και στη συνολική βαθμολογία στο EXEΔΔ και των επιδόσεων στο **Έργο Γνωστικού Αναστοχασμού – CRT**, το οποίο εγείρει τον διαισθητικό τρόπο σκέψης που συνδέεται και με τη χρήση των ευρετικών (**Υπόθεση 2**). Ειδικότερα, σύμφωνα με τους Oh et al. (2019) έχει αποδειχτεί ότι η μεταβλητή της ηλικίας επηρεάζει τη χρήση κάποιας εκ των μεταβλητών σε

ιατρικό πληθυσμό, καθώς απεδείχθη ότι οι μικρότεροι σε ηλικία ιατροί δεν είναι τόσο βέβαιοι για τις αποφάσεις τους όσο οι μεγαλύτεροι σε ηλικία και εμπειρία ιατροί, οι οποίοι όμως καταφεύγουν στη συχνή χρήση της ευρετικής της υπερβεβαιότητας και της προκατάληψης επιβεβαίωσης. Ομοίως, αναμένεται ότι οι δικαστές μεγαλύτερης ηλικίας, και ως εκ τούτου μεγαλύτερης εμπειρίας, θα χρησιμοποιούν πιο συχνά ευρετικές ή διαισθητικό τρόπο σκέψης (Σύστημα 1) στο ΕΧΕΔΔ (**Υπόθεση 3**).

## B' ΜΕΡΟΣ

### 2. Μέθοδος

#### 2.1 Συμμετέχοντες/ουσες

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν  $N = 52$  δικαστές της ποινικής δικαιοσύνης από 54 Πρωτοδικεία (Σύνολο 63 Πρωτοδικεία) και 11 Εφετεία (Σύνολο 19 Εφετεία) από όλη την Ελλάδα. Ο μέσος όρος ηλικίας των δικαστών ήταν 45.50 έτη (Τ.Α. = 8.10 έτη, ελάχιστη ηλικία = 31 έτη, μέγιστη ηλικία = 63 έτη). Αναφορικά με τα έτη άσκησης επαγγέλματος ως δικαστικοί, ο μέσος όρος ήταν τα 12.96 έτη (Τ.Α. = 8.24 έτη, ελάχιστη εμπειρία = 1 έτος, μέγιστη εμπειρία = 32 έτη).

Όσον αφορά το φύλο των δικαστών, παρατηρήθηκε σχετική ανομοιογένεια, καθώς αυτό αποτελούνταν από 20 άνδρες και 34 γυναίκες, γεγονός που προκύπτει πιθανώς από τη μεγαλύτερη στελέχωση του κλάδου από γυναίκες παρά άνδρες. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των δικαστών (86.5 %) διέμενε σε πόλη και μόνο ένα μικρό ποσοστό (13.5 %) διέμενε σε κάποια επαρχιακή κωμόπολη ή χωριό.

Επιπρόσθετα, οι 31 δικαστές από το συνολικό δείγμα των 52 δικαστών, δηλαδή το (59.6 %) κατείχε κάποιον τίτλο Μεταπτυχιακών Σπουδών και μόλις 3 άτομα (5.8 %) κατείχαν διδακτορικό τίτλο.

#### 2.2 Εργαλεία

Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή της έρευνας, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο επιμέρους κατηγορίες (Υποκειμενικές μετρήσεις- Αντικειμενικές μετρήσεις). Με βάση αυτή την κατηγοριοποίηση χορηγήθηκε στο δείγμα το Ερωτηματολόγιο Χρήσης Ευρετικών κατά

τη Δικαστική Διαδικασία (EXEΔΔ) που αφορούσε την υποκειμενική εκτίμηση των δικαστών για τη συχνότητα χρήσης των ευρετικών κατά τη διαδικασία λήψης δικαστικών αποφάσεων. Επιπλέον, χορηγήθηκε η Δοκιμασία Γνωστικού Αναστοχασμού (CRT), εργαλείο το οποίο συνέβαλε στην αντικειμενική μέτρηση του διαισθητικού τρόπου σκέψης στη λήψη αποφάσεων. Η χορήγηση των δύο εργαλείων έγινε με τυχαιοποιημένη σειρά.

### 2.2.1 Ερωτηματολόγιο Χρήσης Ευρετικών κατά τη Δικαστική Διαδικασία (EXEΔΔ)

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας δομήθηκε ένα εργαλείο αυτο-αναφοράς για τους δικαστές, το οποίο ονομάστηκε *Ερωτηματολόγιο Χρήσης Ευρετικών κατά τη Δικαστική Διαδικασία (EXEΔΔ)*. Εκτός από το Juror Bias Scale (Kassin&Wrightsman, 1983) το οποίο εξετάζει τη χρήση ευρετικών σε δικανικά περιβάλλοντα, δεν υφίσταται άλλο παρόμοιο εργαλείο. Κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, ζητήθηκε από τους δικαστές να αναφέρουν την άποψή τους για τη χρήση των ευρετικών κατά τη λήψη αποφάσεων στη δικαστική διαδικασία, μέσω παραδειγμάτων που συναντούν οι ίδιοι καθημερινά στο χώρο εργασίας τους π.χ. «Κατά την περίοδο της πανδημίας παρατηρήθηκε έξαρση της χρήσης ηλεκτρονικού υλικού και διαδικτύου. Επομένως, θα αναλογιστώ πιο εύκολα ότι πρόκειται για ηλεκτρονικό έγκλημα από από άλλα είδη εγκληματικών πράξεων» (Ευρετική της προσφορότητας), «Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία στατιστική αύξηση του αριθμού των γυναικοκτονιών στην Ελλάδα. Αυτή η στατιστική παρατήρηση με προδιαθέτει να θεωρήσω για το ίδιο αδίκημα ένοχο από δύο άτομα (έναν άντρα και μία γυναίκα κατηγορούμενους), τον άντρα» (Ευρετική της Αγκύρωσης) «Μερικές φορές είμαι τόσο σίγουρος/η για την υπόθεση που εκνευρίζομαι όταν οι άλλοι δεν βλέπουν την αλήθεια που είναι τόσο φανερή σε εμένα» (Ευρετική της υπερβεβαιότητας) και «Σε μία υπόθεση τείνω να διατηρώ την αρχική μου άποψη σχετικά με την ενοχή ή όχι κάποιου/ας και με δυσκολία αλλάζω γνώμη μέχρι το τέλος της διαδικασίας» (Προκατάληψη επιβεβαίωσης). Το ερωτηματολόγιο αποτελούνταν αρχικά από

19 ερωτήσεις, εκ των οποίων η καθεμία εξετάζει έναν ευρετικό τρόπο σκέψης. Ωστόσο κατά τη διαδικασία ανάλυσης παραγόντων, που θα αναφερθεί παρακάτω, αφαιρέθηκαν όσες ερωτήσεις δεν έδειξαν καλή προσαρμογή, οπότε το ερωτηματολόγιο στην τελική του φάση αποτελούνταν από 12 ερωτήματα. Ειδικότερα, υπάρχουν 4 ερωτήσεις που εξετάζουν την Ευρετική της Προσφορότητας, 3 ερωτήσεις που εξετάζουν την Ευρετική της Αγκύρωσης, 2 ερωτήσεις που εξετάζουν την Ευρετική της Υπερβεβαιότητας και 3 ερωτήσεις που εξετάζουν την Προκατάληψη Επιβεβαίωσης. Οι παραπάνω Ευρετικές επιλέχθηκαν μεταξύ άλλων γιατί αποτελούν κάποιες από τις συχνότερα εφαρμοσμένες στον δικανικό κλάδο (Myers & Lecci, 1998). Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου γίνεται μέσω της 7βαθμης κλίμακας Likert, όπου 1= Διαφωνώ απόλυτα και 5= Συμφωνώ απόλυτα. Για την δόμηση του ερωτηματολογίου υπήρξε επικοινωνία και συνεχής συνεργασία με δικαστικό λειτουργό για τη διαμόρφωση των ερωτήσεων και τη διατύπωση συγκεκριμένων σεναρίων που περιλάμβαναν τον ευρετικό τρόπο σκέψης, εφόσον προηγήθηκε εκτενής ενημέρωση της δικαστικού λειτουργού για το περιεχόμενο και το είδος της κάθε ευρετικής. Τέλος, η έρευνα χορηγήθηκε αρχικά πιλοτικά σε 5 δικαστές και κατόπιν επήλθαν διορθώσεις, πριν λάβει το εργαλείο την τελική του μορφή.

### 2.2.2 Δοκιμασία Γνωστικού Αναστοχασμού (Cognitive Reflection Test)

Η Δοκιμασία Γνωστικού Αναστοχασμού (CRT) χρησιμοποιήθηκε ως αντικειμενική μέτρηση του Διαισθητικού τρόπου σκέψης. Το Τεστ Αναστοχαστικής Σκέψης του Frederick (2005), αποτελείται από 5 έργα γνωστικού αναστοχασμού (Tolpak et al., 2014). Αρχικά το εργαλείο κατασκευάστηκε με τρία στοιχεία, ωστόσο αργότερα εμπλουτίστηκε με τα στοιχεία 4 και 5 από τους Tolpak et al. (2014), έτσι ώστε να βελτιωθεί η εκτίμηση της αναστοχαστικής σκέψης και ικανότητας από την αρχική μορφή του εργαλείου, όπως το δημιούργησε ο Frederick

(2005). Η προσαρμογή του εργαλείου με τα πέντε στοιχεία στα ελληνικά πραγματοποιήθηκε από τη Λιάπη (2019). Οι συμμετέχοντες/-ουσες απάντησαν στα έργα γνωστικού αναστοχασμού, τα οποία παρουσιάστηκαν διαδοχικά.

Τα γνωστικά προβλήματα είναι δομημένα έτσι ώστε στο μυαλό των εξεταζομένων να έρχεται αυτόματα η λανθασμένη απάντηση (διαισθητική σκέψη- Σύστημα 1) και υπό αυτό το πρίσμα να είναι απαραίτητη η αναστολή της αυτόματης απόκρισης και η αναθεώρηση της αρχικής απάντησης. Παρόλα αυτά, οι σωστές απαντήσεις γίνονται εύκολα κατανοητές εφόσον έχει προηγηθεί η αναλυτική επεξεργασία του προβλήματος. Με βάση τα παραπάνω, στόχος του εργαλείου είναι η αξιολόγηση της ικανότητας των εξεταζόμενων να αντιστέκονται στον διαισθητικό τρόπο σκέψης και η χρήση της αναστοχαστικής σκέψης.

Τα προβλήματα που χρησιμοποιήθηκαν είχαν την εξής μορφή: *«Σε μία λίμνη υπάρχει ένα νούφαρο. Κάθε μέρα η επιφάνεια που καλύπτει διπλασιάζεται σε μέγεθος. Αν χρειάζονται 48 μέρες για να καλυφθεί ολόκληρη η λίμνη από το νούφαρο, πόσος χρόνος απαιτείται ώσπου να καλυφθεί η μισή; \_\_\_\_\_ μέρες»* [Σωστή απάντηση = 47 ημέρες; διαισθητική απάντηση = 24 ημέρες] (Frederick, 2005). Η αξιολόγηση των απαντήσεων γίνεται υπολογίζοντας 1 βαθμό για κάθε σωστή απάντηση και 0 βαθμούς για κάθε λανθασμένη απάντηση. Στο τέλος, προκύπτει ένα άθροισμα της βαθμολογίας των εξεταζόμενων και κατά συνέπεια το εύρος των τιμών που μπορεί να πάρει ο εξεταζόμενος στο τεστ κυμαίνεται από 0 έως 5 βαθμούς.

### 2.3 Διαδικασία

Για την εκπόνηση της παρούσας έρευνας, εξασφαλίστηκε έγκριση από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Η συμμετοχή των δικαστών στην ερευνητική διαδικασία έγινε εθελοντικά χωρίς την παροχή κάποιας αμοιβής και εφόσον



είχαν ενημερωθεί εκ των προτέρων ότι υπήρχε η δυνατότητα απόσυρσης από την έρευνα σε κάθε στάδιο της διαδικασίας. Αρχικά, κατατέθηκε ειδική αίτηση με όλα τα έγγραφα που πιστοποιούσαν την έρευνα και παράρτημα των εργαλείων χορήγησης ενώπιων του/της Προέδρου του εκάστοτε Πρωτοδικείου/ Εφετείου για την έγκριση της διακίνησης των ερωτηματολογίων στους Δικαστές της Υπηρεσίας. Μετά την αποδοχή της αίτησης από τον/την Πρόεδρο, η ηλεκτρονική φόρμα των ερωτηματολογίων αποστέλλονταν στη Γραμματεία της Υπηρεσίας, η οποία αναλάμβανε τον διαμοιρασμό της στους Δικαστές. Με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίστηκε η διαφύλαξη των προσωπικών δεδομένων των δικαστών και ευνοήθηκε η εύρυθμη διενέργεια της ερευνητικής διαδικασίας. Επιπλέον, ο συγκεκριμένος τρόπος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου επιλέχθηκε για την κάλυψη μεγάλου γεωγραφικού εύρους δειγματοληψίας και την επίτευξη όσο το δυνατόν υψηλότερων επιπέδων εμπιστευτικότητας. Τέλος, προκειμένου να συμπληρωθούν οι απαιτούμενες συμμετοχές για τη διεξαγωγή της έρευνας, ορισμένα δείγματα συμπλήρωσαν εγγράφως το ερωτηματολόγιο, έπειτα από κατάθεσή τους στη γραμματεία της Υπηρεσίας τους και συλλογή τους εκ νέου, εφόσον είχαν συμπληρωθεί. Από το σύνολο των προσκλήσεων που εστάλησαν σε Πρωτοδικεία και Εφετεία της χώρας, μόλις δύο απορρίφθηκαν από Πρωτοδικεία και μια από Εφετείο. Η δειγματοληψία της συγκεκριμένης έρευνας διήρκεσε 6 μήνες (Μάρτιος 2023- Αύγουστος 2023)

## Γ' ΜΕΡΟΣ

### 3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Τα δεδομένα που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα αναλύθηκαν από τους ερευνητές με το στατιστικό πρόγραμμα για Κοινωνικές Επιστήμες IBM SPSS Statistics 29.0.0.0. Στόχος της στατιστικής ανάλυσης ήταν ο έλεγχος της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας του Ερωτηματολογίου Χρήσης Ευρετικών κατά τη Δικαστική Διαδικασία (ΕΧΕΔΔ). Κατά συνέπεια διεξήχθη παραγοντική ανάλυση και υπολογισμός του δείκτη εσωτερικής αξιοπιστίας ( $\alpha$ ) του Cronbach, τόσο για τους επιμέρους παράγοντες που διαμορφώθηκαν, όσο και για το σύνολο των ερωτήσεων. Παρακάτω παρατίθενται τα περιγραφικά στοιχεία για τις μεταβλητές της έρευνας. Εν τέλει, εφαρμόστηκε συσχέτιση Pearson ( $r$ ) μεταξύ των βαθμολογιών στους επιμέρους παράγοντες του ΕΧΕΔΔ και των επιδόσεων στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού.

#### 3.1 Δείκτες εγκυρότητας και αξιοπιστίας του ΕΧΕΔΔ

Αρχικά, το ερωτηματολόγιο δομήθηκε έτσι ώστε να περιέχει 19 ερωτήσεις από 4 διαφορετικά είδη ευρετικών, (5 για την προσφορότητα, 3 για την αγκύρωση, 6 για την υπερβεβαιότητα και 5 για την προκατάληψη επιβεβαίωσης), που αξιολογούσαν την πιθανή χρήση του ευρετικού τρόπου σκέψης κατά τη λήψη δικαστικών αποφάσεων. Ωστόσο, στην πορεία αφαιρέθηκαν 7 από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου οι οποίες παρουσίασαν χαμηλές φορτίσεις και κάποιες φόρτωναν σε περισσότερους από έναν παράγοντες ταυτόχρονα κατά τη διαδικασία της παραγοντικής ανάλυσης. Επομένως, μετά τη διαδικασία αναθεώρησης του ερωτηματολογίου, οι αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν για την εσωτερική συνέπεια και τη δομική εγκυρότητα του ερωτηματολογίου, περιορίστηκαν σε 12 ερωτήματα. Αναλυτικότερα, από την παραγοντική ανάλυση προέκυψαν τέσσερις παράγοντες, από τους οποίους ερμηνευόταν το

67.13% της συνολικής διακύμανσης, ποσοστό υψηλό. Η εσωτερική αξιοπιστία ( $\alpha$ ) του Cronbach ελέγχθηκε σε καθέναν από τους παράγοντες και η τιμή των δεικτών αναγράφεται σε παρένθεση. Ο πρώτος παράγοντας αφορά την ευρετική της προσφορότητας, και αποτελούνταν από 3 ερωτήματα που αξιολογούσαν τη χρήση του συγκεκριμένου ευρετικού τρόπου σκέψης με καλή εσωτερική συνέπεια ( $\alpha = .79$ ), ενώ ο δεύτερος παράγοντας αποτελούνταν επίσης από 3 ερωτήματα και προσδιόριζε τη χρήση της προκατάληψης επιβεβαίωσης με επίσης καλή εσωτερική συνέπεια ( $\alpha = .72$ ). Εν συνεχεία, ο τρίτος παράγοντας περιείχε 3 ερωτήματα τα οποία διαπιστώθηκε πως είχαν ως κοινό τη «Διαισθητική Στατιστική Συχνότητα» και παρουσίασαν οριακή εσωτερική συνέπεια ( $\alpha = .60$ ). Ακόμη, ο τέταρτος παράγοντας αποτελούνταν από 3 ερωτήματα τα οποία αποτέλεσαν έναν συνδυασμό ευρετικών που παρέπεμπε στην «Αγκύρωση με σημείο αναφοράς τα στοιχεία ή τους άλλους» και η εσωτερική συνέπεια χαρακτηρίστηκε ικανοποιητική ( $\alpha = .64$ ). Ως αποτέλεσμα, η εσωτερική συνέπεια των παραγόντων θεωρήθηκε καλή ή ικανοποιητική, αναλόγως τον παράγοντα, ενώ στο σύνολο των ερωτημάτων η εσωτερική συνέπεια χαρακτηρίστηκε ως υψηλή ( $\alpha = .82$ ).

## ΠΙΝΑΚΑΣ 1

### Παραγοντική δομή του Ερωτηματολογίου χρήσης ευρετικών κατά τη δικαστική διαδικασία

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	Προσφορότητα (Παράγοντας 1)	Προκατάληψη Επιβεβαίωσης (Παράγοντας 2)	Διαισθητική Στατιστική Συχνότητα(Παράγ οντας 3)	Αγκύρωση με σημείο αναφοράς τα στοιχεία ή τους άλλους (Παράγοντας 4)
-----------	--------------------------------	---	--	--

1. Εάν τα στοιχεία μίας υπόθεσης μου θυμίζουν τα στοιχεία μίας παλαιότερης υπόθεσης που είχα αναλάβει, το γεγονός αυτό προδιαθέτει την τελική μου απόφαση.

.863

2. Εκδίκασα τρεις παρόμοιες πολιτικές

υποθέσεις την περασμένη εβδομάδα, επομένως είναι πιθανό να θεωρήσω ότι και η τέταρτη υπόθεση θα έχει παρόμοια έκβαση.	.846	
3. Όταν έχω ασχοληθεί πολύ με μία υπόθεση, αυτό μπορεί να με επηρεάσει σε παρόμοιες υποθέσεις.	.577	
4. Σε μία υπόθεση τείνω να διατηρώ την αρχική μου άποψη σχετικά με την ενοχή ή όχι κάποιου/ας και με δυσκολία αλλάζω γνώμη μέχρι το τέλος της διαδικασίας.	.898	
5. Μερικές φορές έχω την τάση να εμμένω στην άποψη που είχα εξαρχής, ασχέτως με το αν προκύπτουν στοιχεία που την ανατρέπουν.	.709	
6. Μερικές φορές είμαι τόσο σίγουρος/η για την υπόθεση που εκνευρίζομαι όταν οι άλλοι δεν βλέπουν την αλήθεια που είναι τόσο φανερή σε εμένα.	.633	
7. Κάποιες φορές παίρνω δικαστικές αποφάσεις με βάση τη διαίσθηση, παρά το γεγονός ότι δεν έχω επαρκή στοιχεία.	.723	
8. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία στατιστική αύξηση του αριθμού των γυναικοκτονιών στην Ελλάδα. Αυτή η στατιστική παρατήρηση με προδιαθέτει να θεωρήσω για το ίδιο αδίκημα ένοχο από δύο άτομα (έναν άντρα και μία γυναίκα κατηγορούμενους), τον άντρα.	.685	
9. Όταν ο/η κατηγορούμενος/η έχει διαπράξει σειρά αδικημάτων στο παρελθόν, είναι πιο πιθανό να θεωρηθεί ένοχος/η σε μία νέα υπόθεση.	.620	
10. Όταν υπάρχουν περισσότερα στοιχεία σε μία υπόθεση, η απόφασή μου λαμβάνεται ευκολότερα.	.844	
11. Εάν υπάρχει ένα ισχυρό αποδεικτικό στοιχείο ενοχής κάποιου/ας κατηγορούμενου/ης, αυτό μπορεί να με προδιαθέσει σε συνδυασμό με τα άλλα στοιχεία της υπόθεσης στην ενοχή του/της.	.748	

12. Όσοι/ες περισσότεροι/ες  
 συνάδελφοί μου έχουν κοινή άποψη με  
 εμένα, τόσο πιο σίγουρος/η είμαι για  
 την απόφασή μου. .596

Ιδιοτιμή	4.221	1.637	1.218	.979
Ποσοστό της διακύμανσης που ερμηνεύεται από τους παράγοντες	(35.18 %)	(13.65 %)	(10.146 %)	(8.16 %)

### 3.2 Περιγραφικά Στοιχεία

Σχετικά με την πιθανότητα χρήσης των συγκεκριμένων ευρετικών από τους δικαστές, τα περιγραφικά στοιχεία έδειξαν πως το δείγμα ανέφερε σχετικά χαμηλή συχνότητα χρήσης.

Συγκεκριμένα, στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται οι τιμές των Μέσων Όρων, των Τυπικών Αποκλίσεων, και των ελαχίστων και μεγίστων τιμών, τόσο για κάθε ερώτημα ξεχωριστά, όσο και συνολικά για τον κάθε επιμέρους παράγοντα του ΕΧΕΔΔ.

#### Πίνακας 2.

Μέσοι Όροι, Τυπικές Αποκλίσεις, Ελάχιστες και Μέγιστες τιμές του ΕΧΕΔΔ

Ερώτημα	Μ.Ο.	Τ.Α.	Ελάχιστο	Μέγιστο
1	2.73	1.07	1	5
2	1.56	.92	1	4
3	1.58	.87	1	5
4	1.37	.74	1	4
5	2.04	1.17	1	5
6	3.81	.95	1	5
7	1.88	.98	1	4
8	2.83	1.08	1	5
9	2.31	1.16	1	4
10	4.58	.78	1	5
11	3.38	1.37	1	5
12	2.29	1.29	1	5
Παράγοντας 1	7.17	2.86	3	13
Παράγοντας 2	5.54	2.48	3	12
Παράγοντας 3	5.87	2.13	3	10

Παράγοντας 4	11.77	2.44	3	15
Επεξήγηση: Μ.Ο.= μέσος όρος, Τ.Α.= τυπική απόκλιση				

Όπως μπορεί κανείς να διακρίνει το εύρος των απαντήσεων που έδωσαν οι δικαστές σχετικά με την πιθανότητα χρήσης του ευρετικού τρόπου σκέψης στη λήψη δικαστικών αποφάσεων είναι περιορισμένο για τις συγκεκριμένες ευρετικές. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το εύρος των βαθμολογιών κυμαίνεται από 1 (= *διαφωνώ απόλυτα*) έως 5 (= *συμφωνώ απόλυτα*), οι μέσοι όροι των βαθμολογιών στα ερωτήματα είναι κάτω από 3 (= *ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ*). Αξίζει να αναφερθεί ότι οι συμμετέχοντες έτειναν να απαντούν με υψηλότερη βαθμολογία σε ερωτήσεις με έμμεση χρήση ευρετικού τρόπου σκέψης (π.χ. Ερώτηση 10 «*Όταν υπάρχουν περισσότερα στοιχεία σε μία υπόθεση, η απόφασή μου λαμβάνεται ευκολότερα*»), ενώ όταν η αυξημένη βαθμολογία σε μία ερώτηση είχε αρνητική χροιά ή δε φαινόταν να βασίζεται απόλυτα στη λογική, παρατηρήθηκε αρκετά χαμηλή αναφορά χρήσης (π.χ. ερώτηση 4 «*Μερικές φορές έχω την τάση να εμμένω στην άποψη που είχα εξαρχής, ασχέτως με το αν προκύπτουν στοιχεία που την ανατρέπουν*»).

Αναφορικά με την επίδοση των συμμετεχόντων στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού, η βαθμολόγησή τους γινόταν με 1 βαθμό για κάθε σωστή απάντηση και 0 βαθμούς σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση. Όπως διαφαίνεται και από τα περιγραφικά στοιχεία για τα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού, η επίδοση των δικαστών ήταν σχετικά μέτρια. Από αυτό φαίνεται πως πραγματοποιήθηκε συστηματική χρήση του διαισθητικού συστήματος σκέψης (Σύστημα 1), το οποίο βασίζεται στη χρήση ευρετικών κατά τη λήψη απόφασης σε κάποιο πρόβλημα. Αξίζει να επισημανθεί ότι η συνολική τους επίδοση κατά μέσο όρο ήταν μέτρια (Μ.Ο. = 2.94) και με μικρή τυπική απόκλιση (Τ.Α. = 1.84), ωστόσο η επιμέρους επίδοσή τους ήταν υψηλή σε συγκεκριμένα ερωτήματα (π.χ. ερώτημα 2, Μ.Ο. = .75 , Τ.Α. = .44).

### Πίνακας 3.

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις, ελάχιστες και μέγιστες τιμές για τα έργα γνωστικού αναστοχασμού

Περιγραφικά στοιχεία Έργων Γνωστικού Αναστοχασμού				
	Μ.Ο.	Τ.Α.	Ελάχιστο	Μέγιστο
ΕΓΑ 1	.65	.48	0	1
ΕΓΑ 2	.75	.44	0	1
ΕΓΑ 3	.58	.50	0	1
ΕΓΑ 4	.44	.50	0	1
ΕΓΑ 5	.52	.51	0	1
ΕΓΑ σύνολο	2.94	1.84	0	5

Επεξήγηση: ΕΓΑ = Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού, N= αριθμός συμμετεχόντων, Μ.Ο.= μέσος όρος, Τ.Α.= τυπική απόκλιση

### 3.3 Δείκτες συσχέτισης μεταξύ των γνωστικών έργων

Με σκοπό τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των υποκειμενικών αναφορών των δικαστών για την πιθανότητα χρήσης των ευρετικών μέσω του ΕΧΕΔΔ και τις επιδόσεις τους στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού, υπολογίστηκαν οι δείκτες συσχέτισης Pearson ( $r$ ). Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται όλες οι συσχετίσεις μεταξύ των απαντήσεων που δόθηκαν κατά τη χορήγηση του ΕΧΕΔΔ και των βαθμολογιών που συγκεντρώθηκαν από τα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού ανά παράγοντα.

### Πίνακας 4.

Συσχετίσεις μεταξύ των παραγόντων του ερωτηματολογίου και των έργων γνωστικού αναστοχασμού

Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού	Παράγοντας 1ΕΧΕΔΔ	Παράγοντας 2ΕΧΕΔΔ	Παράγοντας 3ΕΧΕΔΔ	Παράγοντας 4ΕΧΕΔΔ
ΕΓΑ 1	.173	.011	-.219	.215
ΕΓΑ 2	.145	.127	-.163	.239
ΕΓΑ 3	.162	-.161	-.128	.241
ΕΓΑ 4	-.068	-.069	-.108	-.027
ΕΓΑ 5	.004	-.150	-.134	.195
ΕΓΑ σύνολο	.106	-.070	-.197	.224

Επεξήγηση: ΕΓΑ: Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού

Όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, δεν σημειώθηκε καμία συσχέτιση μεταξύ των Παραγόντων του ΕΧΕΔΔ και των επιδόσεων των συμμετεχόντων/ -ουσών στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού, παρά τις μέτριες επιδόσεις τους στα τελευταία. Στην ανάλυση που πραγματοποιήθηκε μεταξύ του κάθε ερωτήματος του ΕΧΕΔΔ με τα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού, δεν εμφανίστηκε επίσης καμία συσχέτιση, με εξαίρεση το Ερώτημα 2 (*Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία στατιστική αύξηση του αριθμού των γυναικοκτονιών στην Ελλάδα. Αυτή η στατιστική παρατήρηση με προδιαθέτει να θεωρήσω για το ίδιο αδίκημα ένοχο από δύο άτομα (έναν άντρα και μία γυναίκα κατηγορούμενους), τον άντρα*) του ΕΧΕΔΔ, το οποίο εμφάνισε οριακή συσχέτιση με το σύνολο των Έργων Γνωστικού Αναστοχασμού ( $r = -.294, p = .034$ ), το οποίο δεν οδηγεί σε κάποιο συμπέρασμα.

### 3.4 Επίδραση των διατομικών μεταβλητών στις επιδόσεις του δείγματος ( φύλο, ηλικία και επαγγελματική εμπειρία)

Προκειμένου να εξεταστεί η πιθανότητα επίδρασης των διατομικών μεταβλητών των δικαστών στις απαντήσεις τόσο στο ερωτηματολόγιο ΕΧΕΔΔ, όσο και στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού, πραγματοποιήθηκε σειρά πολυμεταβλητών αναλύσεων διακύμανσης (MANOVA) με ανεξάρτητες μεταβλητές το φύλο, την ηλικία, τα έτη άσκησης του επαγγέλματος των δικαστών και του επιπέδου ακαδημαϊκής κατάρτισης. Εφόσον η συντριπτική πλειονότητα των δικαστών διέμεναν σε πόλεις, ο τύπος διαμονής δεν συμπεριλήφθηκε στις αναλύσεις. Από τα αποτελέσματα των αναλύσεων το φύλο δεν παρουσίασε στατιστικά σημαντική επίδραση στις βαθμολογίες των παραγόντων στο ΕΧΕΔΔ. Αναλόγως, ούτε η ηλικία αλλά ούτε και η επαγγελματική εμπειρία φάνηκε να επηρεάζουν τις αναφορές στο ερωτηματολόγιο. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε σειρά γραμμικών αναλύσεων παλινδρόμησης με ανεξάρτητες



μεταβλητές το φύλο και την ηλικία και εξαρτημένες μεταβλητές τις απαντήσεις στο κάθε έργο αλλά και το σύνολο των απαντήσεων αντίστοιχα, δεν προέκυψε κανένα στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα. Εν τέλει, δεν βρέθηκε καμία συσχέτιση της συνολικής βαθμολογίας στο ΕΧΕΔΔ τόσο με τη συνολική επίδοση του δείγματος στο CRT.

## Δ' ΜΕΡΟΣ

### 4. Συζήτηση

Βασικός σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η σύγκριση των πεποιθήσεων των δικαστών για τη χρήση ευρετικών τρόπων σκέψης κατά τη διαδικασία λήψης δικαστικών αποφάσεων με τις επιδόσεις τους σε γνωστικά έργα που εγείρουν τον ευρετικό- δαισθητικό τρόπο σκέψης (Σύστημα 1). Επιπλέον, εξετάστηκε η παρούσα αναλογία σε σχέση με τις διατομικές μεταβλητές των συμμετεχόντων (φύλο, ηλικία, έτη άσκησης επαγγέλματος, κ.λπ.).

#### 4.1 Τα ψυχομετρικά χαρακτηριστικά του EXEΔΔ

Εκκινώντας από τη διαδικασία του ψυχομετρικού ελέγχου του EXEΔΔ, από το σύνολο των ερωτημάτων που συγκεντρώθηκαν, κάποια απορρίφθηκαν είτε επειδή δεν φόρτιζαν σε κανέναν από τους τέσσερις παραπάνω παράγοντες, είτε επειδή φόρτιζαν σε περισσότερους του ενός παράγοντες. Εν τέλει, από τα 19 αρχικά ερωτήματα, διατηρήθηκαν τα 12 ερωτήματα, ενώ οι παράγοντες δημιουργήθηκαν με τρόπο που προέκυψε από τις απαντήσεις των δικαστών. Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως τα συγκεκριμένα ερωτήματα που συμπεριλήφθηκαν στο EXEΔΔ προερχόταν από την καθημερινότητα των δικαστών με δεδομένα που συναντούν κατά τη διάρκεια άσκησης του επαγγέλματός τους και αποφάσεις που καλούνται να πάρουν κάθε μέρα. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη διερεύνηση της παραγοντικής δομής του εργαλείου, η εξαγωγή τεσσάρων παραγόντων, ενός για κάθε θεωρητικό είδος ευρετικής, δεν επετεύχθη, οπότε απορρίφθηκε εν μέρει η Υπόθεση 1. Παρά το γεγονός ότι ποσοτικά οι παράγοντες που εξήχθησαν από το EXEΔΔ ήταν ισάριθμοι με τους θεωρητικά οριζόμενους, από άποψη περιεχομένου διέφεραν από τους θεωρητικούς, δηλαδή περιείχαν διαφορετικά ερωτήματα από αυτά που αναμένονταν τα οποία ωστόσο συνδέονταν μεταξύ τους με θεωρητικά τεκμηριωμένο

τρόπο και εμφάνιζαν υψηλές συσχετίσεις στον κάθε παράγοντα. Ο παράγοντας 1, ο οποίος αποτελούνταν από δύο ερωτήματα της ευρετικής της προσφορότητας και ένα ερώτημα που αρχικά είχε θεωρηθεί ενδεικτικό της αγκύρωσης, θεωρήθηκε πως αντικατοπτρίζει κατά βάση την προσφορότητα. Αυτό συνέβη επειδή το ερώτημα 9<sup>2</sup> του τελικού ερωτηματολογίου είχε διττή σημασία, έτσι ώστε μπορούσε να ερμηνευτεί και ως ευρετική της προσφορότητας. Κατ' επέκταση, ο Παράγοντας 1 θεωρήθηκε ως παράγοντας που εξετάζει αμιγώς την ύπαρξη της ευρετικής της προσφορότητας. Αναφορικά με τον Παράγοντα 2, θεωρήθηκε ότι αξιολογεί αποκλειστικά την προκατάληψη επιβεβαίωσης, έχοντας δύο ερωτήματα από την προκατάληψη επιβεβαίωσης και ένα ερώτημα από την ευρετική της υπερβεβαιότητας. Παρά το γεγονός ότι αρχικά το ερώτημα 12<sup>3</sup> θεωρήθηκε ότι αναφέρεται στην υπερβεβαιότητα από το δείγμα φάνηκε να ερμηνεύεται ως βεβαιότητα. Σχετικά, με τη σύσταση του Παράγοντα 3, παρατηρείται μία ανομοιομορφία μεταξύ των στοιχείων που συναπαρτίζουν τον συγκεκριμένο παράγοντα καθώς τα τρία ερωτήματα προέρχονται θεωρητικά οριζόμενα από τις ευρετικές της προσφορότητας, της αγκύρωσης και της υπερβεβαιότητας αντίστοιχα. Ωστόσο, το κοινό χαρακτηριστικό τους είναι η Διασθητική Στατιστική Συχνότητα. Σε κάθε ένα από τα συγκεκριμένα ερωτήματα, εντοπίζεται το χαρακτηριστικό του διαισθητικού τρόπου σκέψης είτε μέσω του προσφάτου, είτε μέσω στατιστικής συχνότητας. Σημαντική είναι η επισήμανση ότι υπάρχει ξεχωριστή ευρετική της στατιστικής συχνότητας, στοιχεία της οποίας εντοπίζονται στα συγκεκριμένα ερωτήματα. Ακόμη, εξαιτίας αυτού του διαισθητικού τρόπου σκέψης, αναμενόταν να υπάρξει συσχέτιση του συγκεκριμένου παράγοντα με τα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού που θα παρουσιαστούν παρακάτω. Όσον αφορά τον Παράγοντα 4 αυτός αποτελείται από ένα σύνολο ερωτημάτων που

---

<sup>2</sup>Εάν τα στοιχεία μιας υπόθεσης μου θυμίζουν τα στοιχεία μιας παλαιότερης υπόθεσης που είχα αναλάβει, το γεγονός αυτό προδιαθέτει την τελική μου απόφαση.

<sup>3</sup>Μερικές φορές είμαι τόσο σίγουρος/η για την υπόθεση που εκνευρίζομαι όταν οι άλλοι δεν βλέπουν την αλήθεια που είναι τόσο φανερή σε εμένα.

και πάλι ανήκαν σε διαφορετικές θεωρητικά οριζόμενες ευρετικές. Στο συγκεκριμένο παράγοντα παρατηρήθηκε ωστόσο ότι εμφανίζονται στοιχεία αγκύρωσης, τα οποία διαφέρουν όμως ανάλογα με την αφετηρία, δηλαδή τα στοιχεία μίας κατάστασης ή τη γνώμη των άλλων. Επομένως, ο συγκεκριμένος παράγοντας ονομάστηκε «Αγκύρωση με σημείο αναφοράς τα στοιχεία ή τους άλλους». Διευκρινίζεται ότι σε αυτή την περίπτωση δεν γίνεται λόγος για Αγκύρωση από μνήμη ή πρόσφατα γεγονότα, αλλά από συγκεκριμένα δεδομένα. Τα παραπάνω στοιχεία ομαδοποιήθηκαν με αυτόν τον τρόπο εξαιτίας της πολύ υψηλής συσχέτισης που συγκέντρωσαν μεταξύ τους ( $a$ ) Cronbach= .82 η οποία ήταν αδύνατον να μην επισημανθεί.

Επομένως, από τις τέσσερις θεωρητικά οριζόμενες ευρετικές που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διαδικασία δημιουργίας του ερωτηματολογίου, η ευρετική της Υπερβεβαιότητας ήταν αυτή που μάλλον δεν λειτούργησε σωστά, καθότι από τα 6 αρχικά ερωτήματα για την παρούσα ευρετική, μόνο τα 2 διατηρήθηκαν και συμπεριλήφθηκαν στην τελική στατιστική ανάλυση. Σχετικά με τη δυσλειτουργία του παράγοντα της υπερβεβαιότητας, αυτό μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι σε επαγγέλματα υψηλού κύρους απαιτείται ένα σημαντικό ποσοστό εμπιστοσύνης στις ικανότητες που έχει αναπτύξει ο επαγγελματίας μέσα από την εμπειρία και την εκπαίδευση. Αυτό μπορεί να λειτουργήσει με σύνθετο τρόπο σε ένα υψηλόβαθμο επαγγελματικό περιβάλλον, όπως αυτό του δικαστικού λειτουργού (Moore & Healy, 2008). Η ερμηνεία των αποτελεσμάτων της παραγοντικής ανάλυσης μπορεί να πραγματοποιηθεί αφενός με σχετική ασφάλεια, δεδομένου ότι το ΕΧΕΔΔ σημείωσε υψηλή αξιοπιστία κατά τη διαδικασία του ψυχομετρικού ελέγχου (Cronbach's  $\alpha = .823$ ), ωστόσο το περιορισμένο αριθμητικό δείγμα που συμμετείχε στην έρευνα δεν αφήνει μεγάλα περιθώρια για γενίκευση των αποτελεσμάτων και υιοθέτηση των συμπερασμάτων από την ανάλυση. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι δικαστές αποτελούν ειδικό δείγμα και η εξεύρεσή τους ήταν ιδιαίτερος δύσκολη. Αυτό συνέβη εξαιτίας του σχετικά μικρού

πληθυσμού δικαστών στην Ελλάδα, καθώς παρά την υψηλή αναλογία δικαστών/ πολιτών στη χώρα, οι δικαστές παραμένουν περιορισμένοι εξαιτίας του μικρού πληθυσμού της Ελλάδας. Επιπλέον, οι δικαστές επέδειξαν μετριοπάθεια απέναντι στη συμμετοχή τους στην έρευνα. Ενδεχομένως σε μελλοντική έρευνα να αποσαφηνιστεί με ασφαλέστερο τρόπο η παραγοντική δομή του εργαλείου.

Από τα παραπάνω ευρήματα προκύπτει ότι οι δικαστές δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν τη διάσταση της υπερβεβαιότητας, ειδικά μάλλον όταν οι ερωτήσεις τίθενται με περισσότερο άμεσο τρόπο. Γενικότερα, ωστόσο οι δικαστικοί αναφέρουν χαμηλή χρήση ευρετικών στο ΕΧΕΔΔ. Παρόμοια αποτελέσματα αναδεικνύονται και σε έρευνες με το ίδιο αντικείμενο σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Για παράδειγμα, στην έρευνα της Παρτσουνίδου (2023), βρέθηκε ότι οι γιατροί κάνουν επίσης χρήση του διαισθητικού τρόπου σκέψης και μάλιστα σε βαθμό πολύ μεγαλύτερο από αυτόν που ανέφεραν. Όπως επιβεβαιώνεται και από έρευνες που έχει πραγματοποιήσει η κρατική δομή Forensic Science SA σε μεγαλύτερο εύρος, η χρήση των ευρετικών από τους δικαστές είναι πραγματικότητα και έχει επιβεβαιωθεί με ερευνητικά δεδομένα, παρά το γεγονός ότι δεν έχει μετρηθεί ποτέ ποσοτικά. Ωστόσο, κρίνεται σημαντική η λήψη των απαραίτητων μέτρων για τον περιορισμό της χρήσης τους κατά τη διαδικασία λήψης απόφασης, προκειμένου να αποφευχθεί κάθε πιθανή προκατάληψη (Camilleri et al., 2019).

Με βάση τη σύγκριση των απαντήσεων τους στο ΕΧΕΔΔ και της επίδοσής τους στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού οι δικαστές χρησιμοποιούν πολύ περισσότερο τις ευρετικές από ότι είναι σε θέση να δηλώσουν. Το γεγονός αυτό ενδεχομένως να εμπίπτει σε μία γενικότερη αδυναμία που παρουσιάζουν τα ερωτηματολόγια αυτο-αναφοράς στον τομέα της Ψυχολογίας, καθώς όπως φαίνεται οι συμμετέχοντες δυσκολεύονται να αποτυπώσουν με σχετική ακρίβεια

τον τρόπο δράσης τους και καταφεύγουν στην υπέρ- ή υπό-αναφορά ορισμένων συμπεριφορών (Florêncio & Herley, 2013· Krumpal, 2013).

Η μεταγνωστική ενημερότητα αφορά την παρακολούθηση και τη μεταγνωστική γνώση για τον εαυτό και τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνονται οι αποφάσεις από τους ανθρώπους. Πρόκειται για δηλωτική αποθηκευμένη γνώση στη μακρόχρονη μνήμη και αφορά τις επιδόσεις των ατόμων σε συγκεκριμένα έργα. Η μεταγνωστική ενημερότητα παίρνει μορφή μέσω της εμπειρίας με τα συγκεκριμένα έργα, κάθε φορά που το άτομο έρχεται σε επαφή με αυτά (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011). Ακόμη, σε πολλές περιπτώσεις η μεταγνωστική γνώση δεν είναι εντελώς ακριβής καθώς προϋποθέτει σωστή επίβλεψη, που δεν πραγματώνεται από όλους. Για παράδειγμα, σε αυτή την περίπτωση οι δικαστές θα έπρεπε κατά τη διάρκεια λήψης μιας απόφασης, όταν συνυπολογίζουν όλες τις συνιστώσες μιας υπόθεσης, ταυτόχρονα να αναστοχάζονται την πορεία της σκέψης τους και τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνουν την απόφαση. Επιπλέον, όταν γίνεται ευθεία ερώτηση για αυτή τη γνώση, οι εκτιμήσεις μας επηρεάζονται από υποθετικές και συμπερασματικές διαδικασίες αλλά και από συνιστώσες ψυχολογικές, προσωπικότητας και κινήτρων. Συνεπώς, δεν είναι εντελώς αντιπροσωπευτικές των ικανοτήτων μας (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011).

Σύμφωνα με τους Henderson και συν. (2012), οι συμμετέχοντες/ -ουσες είναι πολύ πιθανό να υιοθετήσουν έναν συγκεκριμένο τρόπο απάντησης σε ένα ερωτηματολόγιο επειδή θεωρούν ότι είναι περισσότερο κοινωνικά αποδεκτός. Υπό αυτό το πρίσμα δεν απαντούν με απόλυτη ειλικρίνεια και αντικειμενικότητα αλλά σχετικά με το τι θεωρούν πιθανό να απαντήσουν οι άλλοι. Ωστόσο, η συλλογή δεδομένων με τη χρήση ερωτηματολογίων αυτό-αναφοράς για κοινωνικές μελέτες όπως στην προκειμένη περίπτωση, έχει χαρακτηριστεί ως ο πλέον κατάλληλος τρόπος (Garfield et al., 2011· Kormos & Gifford, 2014). Επιπλέον, ο

συγκεκριμένος τρόπος συλλογής, επεξεργασίας και αξιολόγησης δεδομένων μπορεί να επιτευχθεί πολύ εύκολα με τη χρήση του διαδικτύου, γεγονός που το καθιστά απαραίτητο εργαλείο για τη διεξαγωγή κοινωνικών ερευνών (Stirratt et al., 2015).

Σχετικά με την εξέταση της χρήσης ευρετικών στον πληθυσμό των δικαστών δεν υπάρχει κάποιο άλλο εργαλείο που να μετρά τη χρήση των ευρετικών στη λήψη αποφάσεων σε δικαστές. Το μόνο διαθέσιμο εργαλείο που βρέθηκε στη βιβλιογραφία ήταν το Juror Bias Scale (Kassin & Wrightsman, 1983) που δημιουργήθηκε για τη μέτρηση των ατομικών διαφορών στην προδικαστική προκατάληψη μεταξύ των ενόρκων. Πρόκειται για μία κλίμακα Likert που απευθύνεται σε ενόρκους (Myers & Lecci, 1998· Kassin & Wrightsman, 1983) και τα ερωτήματά της συνάδουν σε ορισμένες περιπτώσεις με αυτά του ΕΧΕΔΔ.

#### 4.2 Οι επιδόσεις των δικαστών στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού

Προκειμένου να εκτιμηθεί αντικειμενικά ο διαισθητικός τρόπος σκέψης από τους δικαστές, χρησιμοποιήθηκε το εργαλείο CRT που περιλαμβάνει έργα γνωστικού αναστοχασμού τα οποία εξετάζουν τη χρήση του διαισθητικού συστήματος σκέψης (Σύστημα 1). Υπό αυτό το πρίσμα θεωρήθηκε ότι η χρήση ενός εργαλείου αντικειμενικής μέτρησης εξετάζει τον διαισθητικό τρόπο σκέψης με άμεσο και αντικειμενικό τρόπο παρακάμπτοντας τις προσωπικές εκτιμήσεις του ατόμου. Ωστόσο, το περιεχόμενο του εργαλείου δεν είναι προσανατολισμένο στις δικαστικές αποφάσεις, αλλά εμπεριέχει παραδείγματα από την καθημερινή ζωή και εμπειρία. Με αυτόν τον τρόπο, το CRT μετρά τη χρήση της διαισθητικής σκέψης μέσω παραδειγμάτων που ευνοούν τη χρήση της, καθώς δεν τοποθετούν τον/ την συμμετέχοντα/ -ουσα σε μία αμυντική θέση ότι πρόκειται να εξεταστεί. Αυτό που κρίνεται απαραίτητο να σχολιαστεί στην παρούσα φάση είναι τα ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά επιδόσεων των δικαστών στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού. Το συγκεκριμένο δεδομένο δεν αποτελεί μοναδικό γεγονός, καθώς σύμφωνα με τους Sinayev και

Peters (2015) σε έρευνα που πραγματοποίησαν όπου χορήγησαν τα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού σε δείγμα 1413 ατόμων, το 57% των απαντήσεων ήταν λανθασμένες εξαιτίας του διαισθητικού τρόπου σκέψης, το 15.3% αποδίδονταν σε κάποιο άλλο συλλογιστικό λάθος, ενώ μόλις το 27.8% ήταν αποτέλεσμα αναλυτικού τρόπου σκέψης (Σύστημα 2) (Sinayev & Peters, 2015). Επιπλέον, σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε φοιτητές ιατρικής από τους Tay et al. (2016) φάνηκε ότι περισσότεροι από τους μισούς φοιτητές ιατρικής είχαν πλήρη ή μερική εξάρτηση από τον διαισθητικό τρόπο σκέψης (Σύστημα 1).

#### 4.3 Σχέσεις μεταξύ υποκειμενικών και αντικειμενικών μετρήσεων

Αναφορικά με την Υπόθεση 2 η οποία προέβλεπε τη συσχέτιση μεταξύ των βαθμολογιών στους παράγοντες του ΕΧΕΔΔ ως υποκειμενικής μέτρησης και των επιδόσεων στο CRT ως αντικειμενικής μέτρησης, τα αποτελέσματα μας οδήγησαν στην απόρριψή της καθώς δεν προέκυψε καμία σημαντική συσχέτιση. Μία πιθανή ερμηνεία γι' αυτό μπορεί να αποδοθεί στη διάσταση των βαθμολογιών που υπήρξε στα δύο έργα. Συγκεκριμένα, οι υποκειμενικές αναφορές των δικαστών στο ΕΧΕΔΔ ήταν ιδιαίτερα χαμηλές υποδεικνύοντας χαμηλή έως καθόλου χρήση του διαισθητικού τρόπου σκέψης στη λήψη δικαστικών αποφάσεων, ενώ ταυτόχρονα οι αντικειμενικές επιδόσεις τους στο CRT ήταν επίσης χαμηλές υποδεικνύοντας υψηλή χρήση του διαισθητικού τρόπου σκέψης.

Παρότι, λοιπόν, το δείγμα μας ανέφερε χαμηλή συχνότητα χρήση ευρετικών, η διεθνής βιβλιογραφία τονίζει το πόσο πολύ βασίζονται οι δικαστικοί στη χρήση τους για τη λήψη αποφάσεων. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Peer και Gambiel (2013), κατά τη διαδικασία λήψης δικαστικών αποφάσεων γίνεται πιο συχνά χρήση του ευρετικού τρόπου σκέψης. Παρ' όλα αυτά, η χρήση των ευρετικών δεν γίνεται μόνο στο στάδιο λήψης της απόφασης, αλλά επιπλέον στη διαδικασία ακρόασης, στη διαδικασία λήψης της απόφασης και στη διαδικασία επιβολής της



ποινήs. Αρχικά, η διαδικασία της ακρόασης επηρεάζεται από την εκ των υστέρων προκατάληψη, την προκατάληψη επιβεβαίωσης ή/ και την πλάνη της σύνδεσης. Στη συνέχεια, η διαδικασία έκδοσης της απόφασης μπορεί να επηρεαστεί από την ευρετική σκέψη, καθώς οι δικαστές δεν είναι σε θέση να αγνοήσουν τα αποδεικτικά στοιχεία που δεν γίνονται δεκτά από το δικαστήριο, γεγονός που θα μπορούσε να καταστήσει την κρίση τους ενίοτε και πιο μεροληπτική. Τέλος, η διαδικασία έκδοσης ποινών επηρεάζεται λόγω της τάσης να βασίζεται σε περιορισμένο αριθμό παραγόντων, εξαιτίας γνωστικών και χρονικών περιορισμών, και εξαιτίας της κυρίαρχης επίδρασης της αγκύρωσης (Peer & Gambiel, 2013). Ακόμη, σύμφωνα με τη μετα-ανάλυση των Drog και Rosenthal (2008), οι δικαστές που κλήθηκαν να λάβουν αποφάσεις για τις ίδιες υποθέσεις που είχαν αποφανθεί στο παρελθόν, αγνοώντας τα παρεμφερή στοιχεία που τους δίνονταν, έλαβαν σε πολλές περιπτώσεις διαφορετικές αποφάσεις από το παρελθόν. Αυτό έδειξε ότι οι δικαστικές αποφάσεις δεν ήταν πλήρως απαλλαγμένες από τις ευρετικές και τη μεροληπτική σκέψη, αλλά αντίθετα η διαισθητική σκέψη επηρέαζε και κατηύθυνε το αποτέλεσμα οδηγώντας σε μία διαφορετική απόφαση από ότι στο παρελθόν (Drog & Rosenthal, 2008).

Μία πιθανή ερμηνεία για τη μη συχνή ανίχνευση της χρήσης των ευρετικών στις απαντήσεις των δικαστικών στο ΕΧΕΔΔ, ενώ στο CRT διαφαίνεται ο διαισθητικός τρόπος σκέψης, θα μπορούσε να αντανακλά και μεθοδολογικά ζητήματα του εργαλείου αξιολόγησης της χρήσης των Ευρετικών. Πιο συγκεκριμένα, στο ερωτηματολόγιο αυτο-αναφοράς τα ερωτήματα ήταν στοχευμένα στον τομέα εργασίας των δικαστών, γεγονός που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως έναυσμα για να απαντήσουν στις ερωτήσεις που τους δινόταν υποθέτοντας πως θα λειτουργούσαν οι ίδιοι με βάση αναλυτικό τρόπο σκέψης (σύστημα 2) προκειμένου να λάβουν σημαντικές αποφάσεις. Επιπλέον, οι ερωτήσεις χαρακτηριζόταν από αμεσότητα και γι' αυτό η

διατύπωσή τους ήταν σε α' πρόσωπο, γεγονός που εγείρει αμυντική διάθεση και επιλογή απαντήσεων κοινωνικής επιθυμητότητας. Από την άλλη, τα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού περιλάμβαναν ερωτήματα από την καθημερινή ζωή και συνεπώς οι αποφάσεις λαμβάνονταν εύκολα και χωρίς γνωστική κόπωση εξαιτίας του απλοϊκού χαρακτήρα τους. Επιπλέον, πρέπει να τονιστεί ότι πρόκειται για ένα κυρίως μαθηματικό έργο που δεν συνάδει με το ανθρωποκεντρικό ενδιαφέρον των ερωτημάτων που συμπεριλήφθηκαν στο ΕΧΕΔΔ. Έχει αποδειχθεί ότι οι δικαστές κάνουν ακούσια χρήση των ευρετικών και αυτό είναι το περισσότερο ανησυχητικό στοιχείο, καθώς η διαισθητική σκέψη μπορεί να είναι χρήσιμη στην καθημερινότητα, όταν όμως γίνεται σε ένα πλαίσιο λήψης σημαντικών αποφάσεων καθίσταται επικίνδυνη (Olaborede & Meintjes-Van der Walt, 2020). Συνεπώς, επισημαίνεται η σημασία να κατασκευαστούν σενάρια/βινιέτες με τη χρήση τρίτων προσώπων ή έργα που εξετάζουν αντικειμενικά τη χρήση των ευρετικών στα δικανικά περιβάλλοντα.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι εφόσον δεν υπήρξε καμία συσχέτιση μεταξύ των δύο εργαλείων, δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα με ασφάλεια. Ωστόσο, αυτό που προέκυψε από τα δύο έργα ήταν η διαφορά μεταξύ της αντίληψης των συμμετεχόντων/ -ουσών για τη χρήση ευρετικών κατά τη λήψη αποφάσεων και της επίδοσής τους στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού. Κατά συνέπεια, προτείνεται η δημιουργία νέων εργαλείων για την αντικειμενική μέτρηση της χρήσης των ευρετικών κατά τη λήψη δικαστικών αποφάσεων, με τη μορφή παραδειγμάτων, σεναρίων ή βινιέτων για συγκεκριμένες περιπτώσεις. Επιπλέον, τα εργαλεία που θα προκύψουν θα πρέπει να άπτονται του ενδιαφέροντος των δικαστών, προκειμένου να συνάδει το περιεχόμενό τους με το ΕΧΕΔΔ. Σύμφωνα με τον Fischhoff (1982) μερικές τεχνικές για τη μείωση της χρήσης των ευρετικών και των προκαταλήψεων κατά τη λήψη αποφάσεων από τους δικαστές είναι η εκ των προτέρων προειδοποίηση για την ύπαρξη προκατάληψης, μέσω

της περάτωσης εικονικών δικών όπου θα γίνεται χρήση του ευρετικού τρόπου σκέψης, η περιγραφή της πιθανής κατεύθυνσης μίας προκατάληψης, η απεικόνιση των προκαταλήψεων στους δικαστές και η παροχή εκτεταμένης εκπαίδευσης, ανατροφοδότησης, καθοδήγησης και άλλων παρεμβάσεων με σεμινάρια που θα πραγματοποιούνται από την Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργιών (ΕΣΔι). Ωστόσο, παρά την αποτελεσματική ή μη χρήση των παρεμβατικών μεθόδων για την εξάλειψη των ευρετικών, η συνειδητοποίηση της ύπαρξης ευρετικής σκέψης και των συνακόλουθων πιθανών προκαταλήψεων που επηρεάζουν τις δικαστικές αποφάσεις αποτελούν προϋπόθεση για κάθε μελλοντική προσπάθεια περιορισμού των προκαταλήψεων αυτών. Αντιστρόφως, με τη χρήση του διαισθητικού τρόπου σκέψης θεωρείται ότι οι δικαστές είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τόσο τους παραλληλισμούς όσο και τις εναλλακτικές λύσεις. Αντί να παραπλανά τους λήπτες αποφάσεων, η διαίσθηση σε αυτές τις περιπτώσεις οδηγεί συχνά σε εφαρμόσιμες και αποτελεσματικές αποφάσεις (Berger, 2013).

Καταληκτικά, αναφορικά με το πλήθος των συμμετεχόντων/ -ουσών που σχολιάστηκε και παραπάνω, όπως αναφέρει και ο Kyriazos (2018) το μέγεθος του δείγματος είναι ζωτικής σημασίας για τη διεξαγωγή της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμός των συμμετεχόντων/ -ουσών επιδρά στην αξιοπιστία της έρευνας, όταν αυτή είναι ποσοτική, και κατά συνέπεια στη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων στον εξεταζόμενο πληθυσμό. Ακόμη, το μέγεθος του δείγματος κρίνεται ως ιδιαίτερος σημαντικό αναφορικά με τον αριθμό των παραγόντων της εκτιμώμενης λύσης και την ανάπτυξη σημαντικών συσχετίσεων μεταξύ των ερωτημάτων σε κάθε παράγοντα. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Tabachnick και Fidell (2018) όσο ισχυρότεροι είναι οι συσχετισμοί και όσο λιγότεροι οι παράγοντες τόσο μικρότερο είναι το απαιτούμενο δείγμα.

## 5. Συμπεράσματα, περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

### 5.1 Συμπεράσματα της έρευνας

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από την παρούσα έρευνα είναι η ασυμφωνία μεταξύ της υποκειμενικής πεποίθησης των δικαστών για τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνουν δικαστικές αποφάσεις και της αντικειμενικής μέτρησης του διαισθητικού τρόπου σκέψης. Συγκεκριμένα, όπως φάνηκε από τη σύγκριση των επιδόσεών τους, οι δικαστές υπο-αναφέρουν τη χρήση του ευρετικού τρόπου σκέψης κατά τη λήψη δικαστικών αποφάσεων. Αντιθέτως, η επίδοσή τους στα Έργα Γνωστικού Αναστοχασμού που ήταν αρκετά χαμηλή, επιβεβαιώνει τη χρήση του συγκεκριμένου τρόπου σκέψης από τους δικαστές. Επιπλέον, οι απαντήσεις των δικαστών σχημάτισαν τέσσερις επιμέρους παράγοντες (Προσφορότητα, Προκατάληψη Επιβεβαίωσης, Διαισθητική Στατιστική Συχνότητα, Αγκύρωση με σημείο αναφοράς τα στοιχεία ή τους άλλους) οι οποίοι χαρακτηρίζονταν από υψηλή εγκυρότητα και αξιοπιστία, γεγονός που παρέχει ορισμένα ενθαρρυντικά προκαταρκτικά ευρήματα για την ψυχομετρική καταλληλότητα του εργαλείου. Παρ' όλα αυτά, η χαμηλή συχνότητα χρήσης των ευρετικών αποδόθηκε είτε σε αμυντικό τρόπο απάντησης που παρατηρείται στα αυτοαναφορικά εργαλεία, είτε σε μειωμένη ενημερότητα για τον τρόπο λήψης των αποφάσεων.

### 5.2 Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για μελλοντικά βήματα

Ο τομέας των ευρετικών και της λήψης αποφάσεων αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα στον κλάδο της γνωστικής ψυχολογίας και σίγουρα η εφαρμογή του σε επαγγελματικά περιβάλλοντα, όπως τα δικανικά και τα ιατρικά, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Η συμβολή της έρευνας είναι σημαντική τόσο για την εγχώρια όσο και τη διεθνή βιβλιογραφία, κι αυτό διότι η μελέτη για τη χρήση των ευρετικών στον δικαστικό κλάδο

παρουσιάζει σημαντική ένδεια. Ωστόσο, παρά τα σημαντικά ευρήματα, υπήρξαν ορισμένες δυσκολίες κατά τη διεξαγωγή της έρευνας οι οποίες είναι απαραίτητο να αναφερθούν. Αρχικά, το δείγμα της έρευνας ήταν σχετικά μικρό. Παρά το γεγονός ότι ο πληθυσμός των δικαστών σε αναλογία με την υπόλοιπη Ευρώπη είναι εκτεταμένος στη χώρα μας και έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν στην έρευνα δικαστές από όλες τις περιφέρειες της χώρας, το τελικό δείγμα που κατέστη εφικτό να συγκεντρωθεί θεωρείται περιορισμένο για την εκπόνηση ποσοτικής έρευνας και τη διεξαγωγή παραγοντικής ανάλυσης. Παρά το γεγονός ότι θεωρήθηκε καλή η εσωτερική συνέπεια του εργαλείου, αυτό μαζί με τα υπόλοιπα ψυχομετρικά χαρακτηριστικά του εργαλείου θα ήταν καλό να εξεταστούν σε ένα ευρύ δείγμα. Από την άλλη πλευρά, το EXEΔΔ είναι ένα αυτοαναφορικό εργαλείο και όπως ήδη έχει αναφερθεί, οι δικαστές υπο ανέφεραν τη χρήση ευρετικών. Ενδεχομένως, σε μελλοντική έρευνα ορισμένες ερωτήσεις θα μπορούσαν να λάβουν τη μορφή σεναρίων και οι δικαστές να αποφαινούνται για τη χρήση ευρετικών από άλλα άτομα και όχι από τον ίδιο τους τον εαυτό. Τέλος, το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την αντικειμενική μέτρηση της χρήσης ευρετικών (CRT), αποτελεί ένα μαθηματικό εργαλείο και χωρίς αναλογία με τη λήψη δικαστικών αποφάσεων. Ενδεχομένως, θα ήταν χρήσιμο να κατασκευαστούν εργαλεία που εξετάζουν αντικειμενικά τη χρήση του διαισθητικού τρόπου σκέψης κατά τη λήψη αποφάσεων σε συνεργασία με ειδικούς από τον δικανικό κλάδο, βασισμένα ενδεχομένως και σε πραγματικές υποθέσεις. Τέλος, μελέτη των επανορθωτικών μεθόδων για τη λήψη αποφάσεων και της εκπαίδευσης των δικαστών προκειμένου να αποκτήσουν επαρκή επίπεδα μεταγνώσης και να αναγνωρίζουν τη χρήση ευρετικών τρόπων σκέψης θα αποτελούσε επιθυμητή και αναγκαία συνέχεια της συγκεκριμένης μελέτης. Με αυτόν τον τρόπο, οι δικαστές θα ήταν ενήμεροι, τόσο για τα περιεχόμενα των αποφάσεών τους, όσο και για τον τρόπο με τον οποίο οδηγούνται σε αυτά. Ένας τέτοιος αναστοχασμός στους δικαστικούς

λειτουργούς εκτιμάται ότι θα βοηθούσε και στην αντιμετώπιση περισσότερο μεροληπτικών μεθόδων συλλογιστικής, οι οποίες αποτελούν αναπόφευκτα μέρος του τρόπου λειτουργίας του ανθρώπινου νου. Επομένως, για όλους τους παραπάνω λόγους είναι καλό η παρούσα έρευνα να θεωρηθεί ως μία προκαταρκτική μελέτη του ευρετικού τρόπου σκέψης στους δικαστικούς και τα ευρήματά της να αποτελέσουν έναυσμα για περαιτέρω μελέτη στο συγκεκριμένο πεδίο.

## Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Anderson, D. R., Sweeney, D. J., Williams, T. A., Camm, J. D., & Martin, K. (2012). *An Introduction to Management Science 13th ed.*
- Anderson, D. και συν., 2012. *An Introduction to Management Science*. 13th επιμ. USA: South-Western Cengage Learning
- Baron, J. (2000). *Thinking and deciding*. Cambridge University Press.
- Barter, C., & Renold, E. (1999). The use of vignettes in qualitative research. *Social research update*, 25(9), 1-6.
- Berger, L. L. (2013). A revised view of the judicial hunch. *Legal Comm. & Rhetoric: JAWLD*, 10, 1.
- Camilleri, A., Abarno, D., Bird, C., Coxon, A., Mitchell, N., Redman, K., ... & Lindsay, H. (2019). A risk-based approach to cognitive bias in forensic science. *Science & Justice*, 59(5), 533-543.
- Carroll, J. S., & Johnson, E. J. (1990). *Decision research: A field guide*. Sage Publications, Inc.
- Cohen, L. J. (1984). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases, Daniel Kahneman, Paul Slovic, Amos Tversky (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge, England (1982), p. 14
- Dror, I., & Rosenthal, R. (2008). Meta-analytically quantifying the reliability and biasability of forensic experts. *Journal of Forensic Sciences*, 53(4), 900-903.
- Farmer, T. A., & Matlin, M. W. (2019). *Cognition*. John Wiley & Sons.

- Fischhoff, B. (1982). Debiasing. *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*, (31).
- Florêncio, D., & Herley, C. (2013). Sex, lies and cyber-crime surveys. In Schneier, B., (Ed), *Economics of information security and privacy III* (pp. 35-53). Springer New York.  
[https://doi.org/10.1007/978-1-4614-1981-5\\_3](https://doi.org/10.1007/978-1-4614-1981-5_3)
- Garfield, S., Clifford, S., Eliasson, L., Barber, N., & Willson, A. (2011). Suitability of measures of self-reported medication adherence for routine clinical use: a systematic review. *BMC Medical Research Methodology*, 11(1), 1-9. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-11-149>
- Gerd Gigerenzer (1991) *How to Make Cognitive Illusions Disappear: Beyond “Heuristics and Biases”*, *European Review of Social Psychology*, 2:1, 83-115, <https://doi.org/10.1080/14792779143000033>
- Gilovich, T., Griffin, D., & Kahneman, D. (Eds.). (2002). *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment*. Cambridge university press.
- Gilovich, T., Medvec, V. H., & Savitsky, K. (2000). *The spotlight effect in social judgment: An egocentric bias in estimates of the salience of one’s own actions and appearance*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 211–222. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.78.2.211>
- Gravett, W. H. (2017). *The myth of rationality: cognitive biases and heuristics in judicial decision-making*. *South African Law Journal*, 134(1), 53-79.
- Henderson, C., Evans-Lacko, S., Flach, C., & Thornicroft, G. (2012). Responses to mental health stigma questions: the importance of social desirability and data collection method. *The*



Canadian Journal of Psychiatry, 57(3), 152-160.

<https://doi.org/10.1177/070674371205700304>

Hershberger, P. J., Part, H. M., Markert, R. J., Cohen, S. M., & Finger, W. W. (1994).

*Development of a test of cognitive bias in medical decision making.* Academic Medicine, 69(10), 839-42.

Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow.* Macmillan.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1972). *Subjective probability: A judgment of representativeness.* Cognitive psychology, 3(3), 430-454.

Kahneman, D., Slovic, S. P., Slovic, P., & Tversky, A. (Eds.). (1982). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases.* Cambridge university press.

Kassin, S. M., & Wrightsman, L. S. (1983). *The construction and validation of a juror bias scale.* Journal of Research in Personality, 17(4), 423-442.

Klayman, J., & Ha, Y. W. (1987). *Confirmation, disconfirmation, and information in hypothesis testing.* Psychological review, 94(2), 211.

Kormos, C., & Gifford, R. (2014). The validity of self-report measures of proenvironmental behavior: A meta-analytic review. Journal of Environmental Psychology, 40, 359-371.

<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.09.003>

Krumpal, I. (2013). Determinants of social desirability bias in sensitive surveys: a literature review. Quality & Quantity, 47(4), 2025-2047. [https://doi.org/10.1007/s11135-011-9640-](https://doi.org/10.1007/s11135-011-9640-9)

[9](#)

- Kyriazos, T. A. (2018). Applied psychometrics: sample size and sample power considerations in factor analysis (EFA, CFA) and SEM in general. *Psychology*, 9(08), 2007.
- LeBoeuf, R. A., & Shafir, E. B. (2005). *Decision Making*. Cambridge University Press.
- Lee, H. (2023). How Does Structural Racism Operate (in) the Contemporary US Criminal Justice System?. *Annual Review of Criminology*, 7.
- Maurice Hastings: US man in prison for 38 years freed by new DNA evidence, (2022, 29 Οκτωβρίου) Ανακτήθηκε από: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-63437208>
- Moore, D. A., & Healy, P. J. (2008). *The trouble with overconfidence*. Psychological review, 115(2), σ. 1-16.
- Mosier, K. L., & Fischer, U. M. (Eds.). (2011). *Informed by knowledge: expert performance in complex situations*. Psychology Press.
- Mussweiler, T., Englich, B., & Strack, F. (2004). 10 Anchoring effect. *Cognitive illusions: A handbook on fallacies and biases in thinking, judgement and memory*, σ. 183-197.
- Myers, B., & Lecci, L. (1998). Revising the factor structure of the Juror Bias Scale: A method for the empirical validation of theoretical constructs. *Law and Human Behavior*, 22(2), 239-256.
- Newell, A., Shaw, J. C., & Simon, H. A. (1957, February). *Empirical explorations of the logic theory machine: a case study in heuristic*. In Papers presented at the February 26-28, 1957, western joint computer conference: Techniques for reliability (pp. 218-230).

- Ogdie, A. R., Reilly, J. B., Pang, W. G., Keddem, S., Barg, F. K., Von Feldt, J. M., & Myers, J. S. (2012). *Seen through their eyes: residents' reflections on the cognitive and contextual components of diagnostic errors in medicine*. *Academic Medicine*, 87(10), 1361-1367.
- Oh, S., Kim, J. H., Choi, S. W., Lee, H. J., Hong, J., & Kwon, S. H. (2019). Physician confidence in artificial intelligence: an online mobile survey. *Journal of Medical Internet Research*, 21(3), e12422. <https://doi.org/10.2196/12422>
- Olaborede, A., & Meintjes-Van der Walt, L. (2020). *Cognitive bias affecting decision-making in the legal process*. *Obiter*, 41(4), 806-830.
- Peer, E., & Gamliel, E. (2013). Heuristics and biases in judicial decisions. *Ct. Rev.*, 49, σ. 114-115.
- Roese, Neal J., and Kathleen D. Vohs. "Hindsight bias." *Perspectives on psychological science* 7.5 (2012): 411-426.
- Ross, M., & Sicoly, F. (1979). *Egocentric biases in availability and attribution*. *Journal of personality and social psychology*, 37(3), 322.
- Rotter, J. B. (1966). Generalised expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80(1).
- Rubin, Z., & Peplau, L. A. (1975). Who believes in a just world?. *Journal of social issues*, 31(3), 65-89.
- Schoenfeld, A. H. (2011). *Toward professional development for teachers grounded in a theory of decision making*. *Zdm*, 43(4), 457-469.

- Simon, H. A. (1955). *A behavioral model of rational choice*. The quarterly journal of economics, 69(1), 99-118.
- Sinayev, A., & Peters, E. (2015). Cognitive reflection vs. calculation in decision making. *Frontiers in psychology*, 6, 532.
- Smith, L. L., & Bull, R. (2012). *Identifying and measuring juror pre-trial bias for forensic evidence: development and validation of the Forensic Evidence Evaluation Bias Scale*. Psychology, Crime & Law, 18(9), 797–815.  
<https://doi.org/10.1080/1068316X.2011.561800>
- Stirratt, M. J., Dunbar-Jacob, J., Crane, H. M., Simoni, J. M., Czajkowski, S., Hilliard, M. E., ... & Nilsen, W. J. (2015). Self-report measures of medication adherence behavior: recommendations on optimal use. *Translational Behavioral Medicine*, 5(4), 470-482.  
<https://doi.org/10.1007/s13142-015-0315-2>
- Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston, MA: Pearson EducationInc.
- Tay, S. W., Ryan, P., & Ryan, C. A. (2016). Systems 1 and 2 thinking processes and cognitive reflection testing in medical students. *Canadian medical education journal*, 7(2).
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1973). *Availability: A heuristic for judging frequency and probability*. *Cognitive psychology*, 5(2), 207-232.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*. *Science*, 185(4157), 1124–1131. <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>

- Wason, P. C. (1968). *Reasoning about a rule*. Quarterly journal of experimental psychology, 20(3), 273-281.
- Worthy, M. M., Wright, J. M., & Shaw, M. E. (1964). Effects of varying degrees of legitimacy in the attribution of responsibility for negative events. *Psychonomic Science*, 1(1-12), 169-170.
- Αντωνίου, Α.-Σ., 2016. *Ηθική των Επιχειρήσεων Φιλοσοφική-Ψυχολογική Θεώρηση του Χρήματος*. Αθήνα: Gutenberg
- Γεροντίδου, Ρ. Κ. (2019). *Η ηθική στη λήψη αποφάσεων* (Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).IKEE. <https://ikee.lib.auth.gr/record/305936>
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2011). Γνωστική ψυχολογία: Από την αναπαράσταση της γνώσης στο θυμικό και στη δράση. ΠΕΔΙΟ.
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2011). *Ψυχολογία της σκέψης*. Αθήνα: ΠΕΔΙΟ.
- Λιάπη, Α. (2019). Η σχέση της ενσυνειδητότητας με την αναστοχαστική σκέψη (Προπτυχιακή Διπλωματική Εργασία). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Παρτσουνίδου, Ι. (2023) *Κατασκευή και ψυχομετρικές ιδιότητες του Ερωτηματολογίου Ευρετικών Κατά τη Λήψη Ιατρικών Αποφάσεων* (Προπτυχιακή Διπλωματική Εργασία). Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.
- Φιλίππιδης, Τ., (1993). Δικαστική Ψυχολογία. Αφοί Κυριακίδη.

## Παράρτημα

### ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΙΚΕΣ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ

#### **Ερωματολόγιο Χρήσης Ευρετικών κατά τη Δικαστική Διαδικασία (ΕΧΕΔΔ)**

1. Όταν ο/η κατηγορούμενος/η έχει διαπράξει σειρά αδικημάτων στο παρελθόν, είναι πιο πιθανό να θεωρηθεί ένοχος/η σε μια νέα υπόθεση.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
2. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια στατιστική αύξηση του αριθμού των γυναικοκτονιών στην Ελλάδα. Αυτή η στατιστική παρατήρηση με προδιαθέτει να θεωρήσω για το ίδιο αδίκημα ένοχο από δύο άτομα (έναν άντρα και μία γυναίκα κατηγορούμενους), τον άντρα.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
3. Κάποιες φορές παίρνω δικαστικές αποφάσεις με βάση τη διαίσθηση, παρά το γεγονός ότι δεν έχω επαρκή στοιχεία.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
4. Μερικές φορές έχω την τάση να εμμένω στην άποψη που είχα εξαρχής, ασχέτως με το αν προκύπτουν στοιχεία που την ανατρέπουν.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
5. Εκδίκασα τρεις παρόμοιες πολιτικές υποθέσεις την περασμένη εβδομάδα, επομένως είναι πιθανό να θεωρήσω ότι και η τέταρτη υπόθεση θα έχει παρόμοια έκβαση.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
6. Εάν υπάρχει ένα ισχυρό αποδεικτικό στοιχείο ενοχής κάποιου/ας κατηγορούμενου/ης, αυτό μπορεί να με προδιαθέσει σε συνδυασμό με τα άλλα στοιχεία της υπόθεσης στην ενοχή του/της.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
7. Σε μία υπόθεση τείνω να διατηρώ την αρχική μου άποψη σχετικά με την ενοχή ή όχι κάποιου/ας και με δυσκολία αλλάζω γνώμη μέχρι το τέλος της διαδικασίας.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
8. Όταν έχω ασχοληθεί πολύ με μια υπόθεση, αυτό μπορεί να με επηρεάσει σε παρόμοιες υποθέσεις.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
9. Εάν τα στοιχεία μιας υπόθεσης μου θυμίζουν τα στοιχεία μιας παλαιότερης υπόθεσης που είχα αναλάβει, το γεγονός αυτό προδιαθέτει την τελική μου απόφαση.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα

10. Όταν υπάρχουν περισσότερα στοιχεία σε μία υπόθεση, η απόφασή μου λαμβάνεται ευκολότερα.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
11. Όσοι/ες περισσότεροι/ες συνάδελφοί μου έχουν κοινή άποψη με εμένα, τόσο πιο σίγουρος/η είμαι για την απόφασή μου.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα
12. Μερικές φορές είμαι τόσο σίγουρος/η για την υπόθεση που εκνευρίζομαι όταν οι άλλοι δεν βλέπουν την αλήθεια που είναι τόσο φανερή σε εμένα.  
Διαφωνώ απόλυτα 1                      2                      3                      4                      5 Συμφωνώ απόλυτα

